

Araştırma Makalesi / Research Article

PORTEKİZ KEŞİF YOLCULUKLARINI YENİDEN DEĞERLENDİRMEK: BARTOLOMEU DIAS ÖRNEĞİ

Sertuğ Galip İNAN¹

Öz

Gelecekte Batı Hıristiyanlık dünyasının bilinmeyen diyarlarla tanışmasında büyük rol oynayacak olan Portekiz Krallığı ülkedeki Müslümanlara karşı vermiş olduğu mücadelede toprak bütünlüğünü sağlamış ve XV. asrın ilk on senesinden sonra genişleme politikası izlemeye karar vermiştir. Denizaşırı olarak tecrübe edilecek bu genişleme önce Afrika'nın kuzeybatısı olarak belirlense de daha sonra Atlantik açıklarındaki adalara doğru kaymıştır. Portekizli "Denizci" Prens Henrique'nin teşebbüsleriyle Afrika'nın batı sahilleri onun adamları tarafından ziyaret edilmiş, böylece keşif ve iş yolculukları bir arada gerçekleştirilmiştir. Onun zamanında yapılmış olan keşifler ayrıntısıyla kayda geçirilmiş olsa da aynı derecede önemli bazı yolculukların hikâyeleri o kadar "imtiyazlı" olmamıştır. II. Dom João'nun saltanatında Ümit Burnu'nun dönülmesine ve Hint denizlerine "resmî" olarak ulaşılmasına vesile olmuş olan Bartolomeu Dias komutasındaki yolculuk, ne yazık ki, kroniklerde hak ettiği yeri bulamamıştır. Bu çalışmada öncelikle Dias'ın kimliği yayınlanmış arşiv vesikalarına göre irdelenecektir. Ardından yolculuğunun kronolojisi, muhtemel uğrak yerleri ve diktiği *padrões* (taştan sütunlar), muasır kaynaklar, deniz haritaları ve modern araştırmalar yeniden gözden geçirilerek, ele alınacak olmakla birlikte, problemler de vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Portekiz Krallığı, "Denizci" Prens Henrique, II. Dom João, Ümit Burnu, Bartolomeu Dias

REVIEW OF THE PORTUGUESE VOYAGES OF DISCOVERY: A CASE OF BARTOLOMEU DIAS

Abstract

The Kingdom of Portugal, which had an important role for the Western Christianity to know far lands in a century, ensured its territorial integrity in the struggle against the Muslims and decided to follow a policy of expansion after the first decade of the fifteenth century. The direction of the expansion, which would be experienced by sea, firstly was designated to the northwestern Africa; however, it soon turned to Atlantic islands. Thanks to the attempts of Prince Henrique "the Navigator", his men regularly and progressively visited the African coast, and explorations and business voyages continued jointly. The expeditions arranged by him were recorded in detail. Yet, some voyages of similar importance were never so "privileged". In the reign of Dom João II, the epoch-making sea voyage of Bartolomeu Dias didn't enjoy praise in the chronicles, although, rounding the Cape of Good Hope "officially", it opened up the sea-route to the East. In this study, Dias' name will be analyzed by the published archival documents. Then, his voyage's chronology, possible stopping places and the pillars (*padrão*) will be tried to be re-treated according to the contemporary sources, sea-charts and modern studies, and the problematic matters will be laid stress on, too.

Keywords: The Kingdom of Portugal, Prince Henry the "Navigator", Dom João II, the Cape of Good Hope, Bartolomeu Dias

¹ Öğr. Gör. Dr., Millî Savunma Üni. Deniz Harp Okulu Dekanlığı Beşeri ve Sosyal Bilimler Bşk. lığı, sginann@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0475-0100.

Başvuru Tarihi (Received): 04.11.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 10.05.2024

Giriş

Kıta Avrupası'nın en batı ucunda mütevazı bir ülke olan Portekiz Krallığı vaktiyle Müslümanlarca ele geçirilmiş olan topraklarını geri kazanarak, modern bir tabir olan "Reconquista", yani "yeniden fetih" sürecini XIII. asrın ortalarına doğru tamamlamıştır. Dahası güçlü komşusu Kastilya Krallığı'nın yayılmacı emellerine karşı toprak bütünlüğünü korumayı başarabilen Portekiz XV. asrın ilk çeyreğinden itibaren Afrika'nın batı sahillerinden güneye doğru deniz aşırı keşiflere, asırlar sonra "Denizci/Gemici" lakabıyla anılacak olan Prens Henrique'nin inisiyatifiyle başlamıştır. Türlü gerekçelerle yapılan bu keşifler, ilerleyen yıllarda, özellikle de siyahî köle ticareti gibi, giderek maddî kazanç getiren ticarî yolculuklara dönüşerek Portekiz'i cazip bir ülke haline getirmiştir. Öyle ki sonraki dönemde Lizbon Avrupa'nın türlü yerlerinden gelen yabancı yatırımcılar için de önemli bir köle pazarı olmuştur. Diğer bir deyişle, yeni güzergâhlarla ilgili daha güvenilir bilgiler temin edildiğinde ve servet edinme fırsatları kendini gösterdiğinde, sermayenin, risk ne olursa olsun, okyanus ticaretine tahsis edilmesinden kaçınılmamıştır. Böylece XV. asrın dördüncü çeyreğine kadar Afrika'nın batı ve orta sahil şeridi kraliyetin vazifelendirdiği ve yetkilendirdiği kişilerin yolculukları sayesinde araştırıldı ve sonuçta ekonomik kârların önünü açabilecek yeni diyarlar tanınmış da oldu.

Portekiz Kralı II. Dom João 1481'de tahta çıktıktan sonra büyük amcası Prens Henrique ve babası V. Dom Afonso döneminde Afrika'nın batı sahili boyunca ekvator hattına kadar gerçekleştirilmiş olan bu deniz aşırı keşifleri kaldığı yerden devraldı. Gerçi, kraliyet içinde deniz aşırı keşif faaliyetlerinden ziyade, sırf nüfuzlarını koruyabilmek için Fas topraklarına yönelik karasal genişlemeyi savunan hizip yeni Portekiz Kralı'nın önünde büyük bir engel oluşturabilirdi. Kralın dirayetli ve kararlı duruşu bu hizbin dizginlenebilmesine ve deniz aşırı yolculukların devam ettirilmesine ön ayak oldu. Örneğin, Kastilya'yla yapılan 1479 tarihli Alcáçovas Antlaşması ve orta Afrika sahil şeridinde diktirdiği *São Jorge da Mina* adlı müstahkem üs, keşif ve ticarî getirilerin korunması bakımından onu tarafından yapılmış yerinde hamleler olmuştur. II. João'nun sonraki hamlesi Afrika'nın henüz keşfedilmemiş sahillerinin sistematik bir biçimde araştırılmasıydı. Bu maksatla görevlendirdiği Diogo Cão'nun 1482 ila 1486 yılları arasındaki farklı yolculuklarında Namibya'ya kadar olan sahil keşfedilmiş ve dört *padrão* (taştan sütun) dikilmiştir. Onun akıbeti ve son yolculuğunda elde edilen bilgilerin nasıl değerlendirilmiş olabileceği hakkında kesin bir şey söyleyemesek de Kongo Nehri'nin içlerindeki Yellala kataraktına kazınmış yazılar ve yaptığı yolculuklar kendisine verilen vazifeleri elden geldiğince yapmaya çalışmış olduğunu gösterir². Bu aşamadan itibaren II. João keşiflerin bir an önce müspet sonuca ulaştırılmasını istemiş olmalıdır. Bu yüzden de Afrika'nın güneydeki ucunun nerede sonlandığını bulmak için yeni bir filo tertipleledi.

1. "Bartolomeu Dias" İsmi ve Filosunu Oluşturan Unsurlar

Dünya denizcilik tarihinde çığır açıcı bir rol oynamış olan Bartolomeu Dias'ın yolculuğu kadar, ismi de dikkat çeker. İsmi geçtiği kraliyet vesikalarına bakıldığında onun türlü sıfat ve vazifelerinin olduğu görülür. Ancak bu durum onun kimliği hakkında birtakım belirsizlikleri de beraberinde getirir. Öyle ki böylesine mühim bir yolculuğa hangi vafına istinaden seçildiğine dair bir şey söylemek zordur. Belki de II. João'nun, yolculuğun komutasını Dias'a kraliyete yaptığı hizmetlerdeki katkılar ve tecrübesinden dolayı vermiş olabileceği düşünülebilir³.

Geçmişine dair yeterince tevsik edilmiş belgelerden mahrum kalsak da Bartolomeu Dias ismi ilk kez 21 Haziran 1478 tarihli bir kraliyet beratında⁴ geçer. Bu beratta onun, veliaht prens João'nun (müstakbel II. João) Ceneviz'de esir bulunan bir kölesi için ödediği fidye karşılığında kraliyetin hakkı

² Diogo Cão'nun yolculuklarına dair modern literatürde benimsenmiş olan türlü versiyonların tartışılması konusunda bkz. (İnan, 2023: 1753-1789).

³ Diogo da Azambuja'nın Gana-Elmina'ya *São Jorge da Mina* istihkâmını inşa için gönderildiği 1481-1482 tarihli yolculukta görevli kaptanlar arasında Bartolomeu Dias ismi kayıtlıdır (Barros, 1932: 72).

⁴ Bartolomeu Dias isimlerinin geçtiği kraliyet belgeleri ve diğer yazılı metinler için bkz. (*Bartolomeu Dias, corpo documental – bibliografia*, 1988).

olan ganimetten pay almasına izin verilmiştir⁵. Onun ismine bir kez daha 10 Ekim 1486 tarihli beratta rastlanır. Görevlendirme belgesi olarak telakki edilen bu beratta *kendisinden almayı beklediğimiz hizmetin karşılığında (pello serviço que delle esperamos rreçeber)* ona 6 bin *real* miktarında tahsisat bahşedilmiştir. Aynı belgede Dias'ın *São Cristóvão* adlı kraliyete ait *nau* türü bir geminin reisi olduğu da kayıtlıdır. Belgenin tarihine bakılacak olursa, onun yolculuğundan yaklaşık iki ay sonra verilmiş benziyor. Çünkü Barros'a göre, Dias meşhur yolculuğuna 1486 Ağustos'unun sonunda çıkmıştır. Üstelik yolculuğu boyunca Afrika'nın güneybatısında uğramış olduğu yerlerden birkaçı, muasır haritalara göre, Katolik inancında ihtiram edilen azizlerin isimleriyle isimlendirilmiştir. İsimleri verilen azizlerin günleri, yine, Katoliklere göre senenin son ayında yâd edilir. Eğer 10 Ekim tarihinden hemen sonra yola çıkmışsa bile Dias'ın yaklaşık iki aylık bir zaman diliminde Afrika'nın güneybatısına ulaşmış olabileceği mantıklı görünmeyebilir. Bu yüzden de bu belgedeki Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'nun kâşifi olan Bartolomeu Dias'la aynı kişi olup olmadığı muammadır⁶. Ayrıca ele aldığımız belgedeki Bartolomeu Dias *São Cristóvão* adlı aynı tür geminin reisi olarak 27 Şubat 1498 tarihli başka bir kraliyet belgesinde de görülür. İşin ilginç tarafı, bu belgede Dias'tan, aradan on sene geçmiş olmasına rağmen, Ümit Burnu'nun kâşifi olarak bahsedilmemesidir⁷. Hatta bu son belgede onu vasıflandıran mümeyyiz sıfatlar da geçmez.

Yukarıdaki iki belgede⁸ Dias'tan bir gemi reisi olarak bahsedilmesine rağmen 25 Şubat 1497 tarihli belgede (Silva Marques, 1988: 665-666) ve onun vefatından sonra verilmiş olan 8 ve 15 Temmuz 1501 tarihli belgelerdeki⁹ Bartolomeu Dias'tan ise kraliyet hane halkının silahtarı ve Gine Ambarları tahsildarı (*bertolameu dyaaz escudeiro da nossa casa e Recebedor que foy do Almazem de guine*) olarak bahsedilir. Üstelik 8 Temmuz tarihli belgede Dias'ın 1494'ten 1497 senesinin bir bölümüne kadar vergi tahsildarlığı makamında kalmış olduğu belirtilir. Hizmeti sırasındaki ölümü karşılığında varislerini borçlardan kurtaran ve bir varisine senelik tahsisat bahşeden bu son iki belgedeki Dias, 1500'de Pedro Álvares Cabral'ın komutasında Hindistan'a gönderilmiş olan filoda hayatını kaybetmiş biri olarak (*por quanto ora o dito bertolameu diaz faleceo por noso seruiço na Armada que mandamos as partes da Jndia homde ho emuiamos*) kayıtlıdır. Eğer Barros Ümit Burnu keşfine gönderilen Dias'ı kraliyet hane halkının şövalyesi (*cavaleiro de sua casa*) olarak tanımlıyorsa, o zaman kâşif Dias'ın 25 Şubat 1497 tarihli belge ile 8 ve 15 Temmuz 1501 tarihli belgelerde ismi geçen Bartolomeu Dias olması, ihtiyatla, muhtemeldir. Ayrıca Cabral'ın filosundaki bu Dias'a verilen talimatlar arasında Mozambik Sofala'sında bir ticaret temsilciliği tesis etmek vazifesi vardı. Bu vazife ona vaktiyle yürütmüş olduğu Gine ambarları tahsildarlığından dolayı verilmiş olmalıdır. XVI. asır Portekizli tarihçi Fernão Lopes de Castanheda da kâşif Dias'tan "tahsildar" olarak bahseder. Dolayısıyla o dönemde Bartolomeu Dias ismini taşıyan birden fazla kişinin olabileceğini düşünüyoruz. Bu düşüncemizi de Dias'ın dönüş yolculuğuna değindiğimizde, eldeki delilleri gözden geçirerek, pekiştirmeye çalışacağız. Unutmamak gerekir ki 25 Şubat 1497 tarihli belge ile 8 ve 15 Temmuz 1501 tarihli belgelerdeki Dias için Ümit Burnu kâşifi ibaresi kullanılmaz.

⁵ O dönemin uygulaması olarak, bir düşman gemisi ele geçirildiğinde, ganimet gasıplar arasında bölüştürülür ve beşte bir pay ise kraliyete kalırdı. Dias'a da hizmeti karşılığında kraliyete ait olan bu beşte bir payı alma hakkı bahşedilmiştir. (Ferreira ve Dias, 2017: 107).

⁶ Ravenstein, aksine, 10 Ekim 1486 tarihli belgede ismi geçen Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'nu keşfeden kişi olduğunu ve bu keşif yolculuğu için bu tarihte görevlendirilmiş olsa da onun yola çıkması için yaklaşık bir sene beklemiş olabileceğini, mantıklı gerekçeler ileri sürmeden, kabullenir (Ravenstein, 1900: 638-639). Damião Peres yukarıdaki belgede ismi geçen Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'nun kâşifi olan Bartolomeu Dias olmadığını ve bu kişinin aynı ismi taşıyan farklı bir kişi olduğunu ileri sürer (Peres, 1943: 215-216).

⁷ Sözü edilen iki belgede, dikkat edileceği üzere, *São Cristóvão* adlı gemi *nau* türü bir gemi olarak gösterilir. Bu tür gemiler kare yelkenli olup, daha ziyade açık deniz yolculukları için kullanılacaklardır. Henüz kıyı keşifleri devam ettiği için, Bartolomeu Dias'ın *nau* türü bir gemiyle yola çıkması mantıklı görünmeyebilir (Peres, 1943: 217).

⁸ 10 Ekim 1486 tarihli kraliyet belgesi için ayrıca bkz. (Silva Marques, 1988: 336) ve 27 Şubat 1498 tarihli belge için bkz. (Silva Marques, 1988: 483-484).

⁹ 13 numaralı belge olarak kaydedilen 8 Temmuz 1501 tarihli belge ile 14 numaralı belge olarak kaydedilen 15 Temmuz 1501 tarihli belge için bkz. (*Bartolomeu Dias, corpo documental*, 1988: sayfa numaraları yok).

Kraliyet belgelerinde geçen Bartolomeu Dias ismi hakkında birtakım sözler söyledikten sonra filosundan bahsedelim. Filonun amiral gemisi olan baş-kaptanın gemisinin ismi hâlâ tartışmalıdır. Bu geminin isminin *São Cristóvão* olabileceğini iddia eden modern araştırmacılar¹⁰ görüşlerini 10 Ekim 1486 ve 27 Şubat 1498 tarihli belgelere dayandırırılar. Hâlbuki filonun amiral gemisinin ismi, başka kaynak olmadığından müracaat etmek zorunda kaldığımız Barros'un eserinde bile geçmez. Dolayısıyla araştırmacıların görüşleri bilimsel bir bilgi olmaktan çok, nazariye olarak kabul edilmeli ve ihtiyatla yaklaşılmalıdır¹¹. Üç gemiden amiral gemisi ile *São Pantelão* gemisinin ağırlıkları, Barros'a göre, elli tondur. Barros bu gemilerin türü hakkında bilgi vermeyerek, genel olarak "gemi (*navio*)" ve erzak gemiciği için küçük gemi manasına gelen "naveta" tabirlerini kullanır. Bu gemilerin türünün Prens Henrique döneminden itibaren kıyı keşiflerindeki faydalı işlevleri sayesinde en makbul gemi türü olan latin yelkenli karavela olduğu söylenebilir (Guilmartin, 2010: 95). Barros'un gemilerin tonajları hakkında vermiş olduğu ölçüler karavela türü gemileri ima eder¹².

Baş-kaptanın gemisinde vazifeli kılavuzun ismi Pero de Alenquer ve reisinin ismi de Leitão'ydu. Alenquer alelade seçilmiş birine benzemiyor, çünkü 19 Ağustos 1483 tarihli bir kraliyet beratında¹³ ondan *denizcilik işi ve sanatında epey mahir biri* olarak bahsedilir. Barros'a göre, *São Pantelão* gemisinin kaptanı ise João Infante'ydi. Bu geminin kılavuzunun ismi Álvaro Martins ve reisininin de João Grego'ydu. İaşe/erzak gemiciğinin kaptanlığı ise, yine Barros'a göre, Dias'ın biraderi olan Pero Dias'a¹⁴ verilmişti. Bu geminin kılavuzları João de Santiago ve João Álvares'ti. Barros'a göre, hepsi de deniz işlerinde çok mahirlerdi.

2. Yolculuğun Hikâyesi

Dias'ın bu yolculuk için Lizbon'dan hareketine ve oraya varışına dair tatmin edici bilgiler bulunmamaktadır¹⁵. Barros bu keşif yolculuğunun başlangıç ve bitiş tarihlerini 1486 Ağustos'unun sonu ile 1487 Aralık'ına yerleştirir. Cão'nun Afrika'nın en güney ucuna epey yaklaşmış olduğu inancı kraliyet içinde oluşmuşsa, o zaman Dias'ın 1487'de değil de 1486'da gönderilmiş olabileceği düşünülebilir. Çünkü 1487 senesini beklemek için mantıklı gerekçeler göremiyoruz¹⁶. Dolayısıyla biz de ihtiyatlı olmak kaydıyla, bu yolculuğun Lizbon'dan hareket tarihinin 1486 yazının sonlarına doğru olabileceğini düşünüyoruz. Böyle bir ihtimalin olabileceğini, yine dönüş yolculuğu meselesine değinirken, izah etmeye çalışacağız. Şimdilik Dias'ın yolculuğunun kronolojisine dair bilgiler verelim.

¹⁰ Örneğin, Portekizli deniz subayı Gago Coutinho eserinde amiral gemisinin isminin *São Cristóvão* olduğunu muhtelif yerlerde belirtir (Gago Coutinho, 1969: 279, 282, 299 ve 300). Bir başka Portekizli deniz subayı Abel Fontoura da Costa da, tıpkı Gago Coutinho gibi, bu geminin isminin *São Cristóvão* olabileceğini, sözü edilen belgelere dayanarak, söyler (Fontoura da Costa, 1990: 30). Ravenstein da aynı gerekçelere işaret ederek, *São Cristóvão* ismini verir (Ravenstein, 1900: 643).

¹¹ Axelson da bu geminin isminin ne yazık ki günümüze kadar ulaşmadığını belirtir (Axelson, 1973: 98).

¹² XVI. asrın ilk yarısında yaşamış olan Portekizli kâşif ve asker António Galvão da Dias'ın bu yolculuk için üç gemiyle hareket ettiğini söyler. Gerçi o da genelleme yaparak gemi tabirini kullanır (Galvão, 1989: 35).

¹³ Bu kabiliyetlerinin karşılığı olarak Pero de Alenquer'e o zamanlar için yasak bir uygulama olan ipek ve yünlü elbiseler giyebilme ve meslekî ehliyetini göstermek için boynuna altından bir zincir takabilme imtiyazları bahşedilmiştir (Silva Marques, 1988: 261).

¹⁴ Gelecekteki ilk Hindistan yolculuklarında da yer alacak olan bu isim kimi kaynaklara göre Diogo Dias'tır.

¹⁵ Dias'ın yolculuğunun hikâyesini nispeten ayrıntılı olarak sadece Barros verir. Gerçi XVI. asrın bir diğer Portekizli tarihçisi olan Gaspar Correia'nın kroniğinde bu yolculuğa atf yapılmış olsa da hikâyesi ve "kahramanı" farklıdır. Ona göre, bu yolculuğun baş-kaptanı João Infante idi. Bu Infante, komutası altına verilmiş olan dört gemiyle Afrika'nın güney ucunu keşfetmek için yola çıkmış, ancak bir netice alamadan Lizbon'a dönmüştü (Correia, 1858: 7-8).

¹⁶ António Galvão da Dias'ın yolculuğunun başlangıç tarihi olarak 1486 senesini verir (Galvão, 1989: 35). Gago Coutinho da bu yolculuğun başlangıç tarihinin 1486 senesi olabileceğini, çünkü Portekiz Kralı'nın Cão'nun yarıda kesilmiş olan yolculuğundan sonra bir sene beklemiş olamayacağını ifade eder (Gago Coutinho, 1969: 273-275). Diğer modern araştırmacılarından Ravenstein, Fontoura da Costa ve Axelson ise Dias'ın yolculuğu için 1487-88 tarihini verirler (Peres, 1943: 219-221). Onların bu konuda delil olarak işaret ettikleri bir derkenar notunun nasıl okunabileceği hakkında aşağıda bir görüş sunacağız.

Bartolomeu Dias emrindeki üç gemiyle Lizbon'dan hareket ettikten sonra Gana Elmina'daki *São Jorge da Mina* istihkâmının bulunduğu yere kadar mutat rüzgâr ve akıntıları takip ederek, bir rota izlemiş olmalıdır. Bu istihkâma geldiğinde, uzun bir yolculuk için ikmal ihtiyaçlarını giderdi. Barros'a göre, Dias buradan hareketle Kongo Nehri'ni geçtikten sonra¹⁷ hiç duraksamadan sahil boyunca yolculuğuna devam etti ve ilk olarak, o zamanlar *Angra do Salto* denilen bir koya ulaştı. Yine Barros'a göre, bu koya böyle bir ismin verilmesinin sebebi Diogo Cão'nun vaktiyle orada iki yerliyi ele geçirmiş olmasıydı¹⁸. Bu koy aynı zamanda Cão'nun 1485-86 tarihli yolculuğunda dikmiş olduğu ilk *padrão*nun hemen güneyindeki koy olmakla birlikte, günümüzde Angola'nın Tombua Koyu'dur. Duarte Pacheco'ya göre, ismi aynı zamanda *Angra das Aldeas* (*Köyler Koyu*) olan bu koyun¹⁹ iç kısmında iki büyük köy bulunuyordu. Sakinleri ise tamamen fakir siyahiler olup, balıkçılıkla geçiniyorlardı. Duarte bölgenin kazanç getirecek herhangi bir yönünün bulunmadığını da ekler (Pacheco Pereira, 1892: 85-86).

Dias'ın bu aşamadan sonra sürdürmüş olduğu yolculuğu ve uğramış olabileceği yerler münakaşalıdır. Çünkü muasır kaynaklar ve modern araştırmacılar Dias'ın Afrika'nın güneybatı sahillerinde ziyaret etmiş olabileceği sahiller ve koylar konusunda farklı versiyonlar sunarlar. Özellikle de onun Ümit Burnu'nu geçmeden önce iâşe/erzak gemiciğini sahil şeridinin hangi noktasında bırakmış olabileceği üzerine farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ne yazık ki Barros da Dias'ın bu erzak gemiciğini nerede bırakmış olduğunu söylemez; sadece o gemiye, dönüşe geçildikten dokuz ay sonra ulaşılmış olduğunu belirtir. En azından elimizde erzak gemiciğinin Ümit Burnu geçilmeden önceki bir yerde bırakıldığı ve filonun keşif işine sadece iki gemiyle devam edildiği hikâyesi mevcuttur. Eğer böyle bir şey olmuşsa, Dias'ın gemiciği sahil hattının henüz keşfedilmemiş bir yerinde bırakmış olabileceği mantıklı olmasa gerek. Çünkü Dias *Angra do Salto*'dan Cão'nun son yolculuğunda gitmiş olduğu en uzak yere kadar uzanan sahil hakkında bilgi sahibiydi. Üstelik Duarte'ye göre, Cão'nun son *padrão*sunu diktiği yere kadar uzanan kıyı boyunca gemiler için güvenilir bir koy yoktur²⁰. Bu minvalde Dias gemiciği hakkında bir şey bilmediği sahilin daha ötesinde bırakmış olamaz. Onun için en makbul yer Barros'un *Angra do Salto*, Duarte'nin *Angra das Aldeas* diye adlandırdıkları bu koy olmalıdır²¹.

Dias'ın filosu Cão'nun vaktiyle izlemiş olduğu sahili güneye doğru kat ederek, onun dikmiş olduğu son *padrão*nun bulunduğu noktanın ötesine geçti (Pacheco Pereira, 1892: 87; Axelson, 1988: 31). Karşılaştığı sahil şeridi Cantino haritasında *Terra da Santa Barbara* diye isimlendirilen sahildir. Barros'a göre, *kâşifler keşfettikleri yerlere burun, koy ve sahilin [fizikî] görünüşüne göre [coğrafi] tabirler veya ulaştıkları günün önemine binaen isimler vermişlerdir*. Eğer buraya bahsi geçen azizenin yâd edildiği gün gelmişse, o zaman varış tarihi 4 Aralık olmuş olsa gerek (Axelson, 1988:

¹⁷ Burada Gago Coutinho, Dias'ın *São Jorge de Mina*'dan itibaren Kongo Nehri'ne ulaşınca kadar Gine Körfezi'nin içine girmektense, bu körfezin açığındaki *São Tomé* Adası'nın batısından geçmiş olabileceğini ifade eder (Gago Coutinho, 1969: 275).

¹⁸ Bu yerlilerin ele geçirilme sebebi o ülkenin iç kesimleriyle ilgili bilgiler almaktır. Yerliler Portekiz'e getirildikten sonra iyi muameleye tabi tutulurlar ve o diyarlara yapılacak gelecek yolculuklarda ülkelerine geri götürülürlerdi (Barros, 1932: 85).

¹⁹ Ravenstein da *Angra/Golfo do Salto*'yu *Golfo/Angra das Aldeas* ile özdeşleştirir (Ravenstein, 1900: 644).

²⁰ Duarte, Cão'nun son *padrão*sunu diktiği yerin ötesini de kayalık ve sığıllarla dolu bir sahil olarak tasvir eder (Pacheco Pereira, 1892: 87).

²¹ Ravenstein da Dias'ın erzak gemiciğini bu koyda bırakmış olabileceğini ifade eder. Çünkü bu koyda balıkçılık yapmaya gelen yerliler olduğu gibi, hayvan sürülerini getiren yerliler de bulunuyordu. Bu durum orada bırakılan gemicikteki Portekizlilere yerlilerle takas yapma, yiyecek ve su imkânı da sunabiliyordu (Ravenstein, 1900: 644). Axelson da Dias'ın erzak gemiciğini bu koyda bırakmış olabileceğini ileri sürer (Axelson, 1973: 102). Gago Coutinho ise farklı bir görüş öne sürerek, Dias'ın bu gemiciği Duarte Pacheco'nun *angra pequena* diye adlandırdığı, günümüzdeki Lüderitz Koyu'yla özdeşleştirdiği koyda bıraktığını ileri sürer (Gago Coutinho, 1969: 276-277). Halbuki Duarte'nin *angra pequena* olarak tarif ettiği koy günümüzdeki Lüderitz Koyu'na karşılık gelmez. Çünkü onun *angra pequena*yla ilgili verdiği bilgiler başka bir koyu kast ediyor olsa gerek (Pacheco Pereira, 1892: 88; Axelson, 1988: 33). Üstelik Lüderitz Koyu'nun içinde adacıklar vardır ve eğer Duarte bu koyu kast etseydi, adacıklar ayrıntısını atlamazdı.

32). Dias'ın bir sonraki durağı *Santa Maria da Conceição* (*Meryem'in dünyaya günahsız gelişi*) olarak isimlendirilen koydur. O günün önemine binaen bu koya 8 Aralık günü gelmiş benziyor. Burası günümüz Namıbya sahilindeki *Conception Koyu* olmalıdır²².

Sahil üzerinde bir başka azizin isminin verildiği koy *Golfo de São Tomé* koyudur. Dias'ın 21 Aralık günü ulaşmış olabileceği bu koy muasır Alberto Cantino (1502) ve Niccolò Caverio (1505) haritalarında gösterilmiş olmasına rağmen Duarte'nin eserinde böyle isimlendirilmiş bir koy yoktur. Ancak iki haritaya bakılacak olursa, bu koy *Conception Koyu*'nun güneyinde küçük bir koy olarak konumlandırılmıştır. Duarte bu küçük koyun da hemen güneyinde ismi verilmeksizin, girişinde ufak bir adacığın yer aldığı başka bir küçük koydan bahseder. Onun verdiği bilgilerle uyuşan adacıklı bu küçük koy Namıbya'nın *Spencer Koyu* olarak bilinen koyudur. Belki de *Golfo de São Tomé*, *Spencer Koyu*'nun kuzeyindeki *St. Francis Koyu* olsa gerek (Axelson, 1988: 36-37). Yine Cantino'ya göre, bu *Golfo de São Tomé*'nin güneyinde ise *Golfo de Santa Vitória* diye isimlendirilmiş bir koy bulunur. Dias bu koya, ismi verilen azizeden dolayı 23 Aralık'ta gelmiş olmalıdır. Bu koy günümüzdeki *Hottentot Koyu*'yla ilişkilendirilir²³.

Dias bu sonuncu koydan itibaren yolculuğuna devam ederken, dönemin haritaları ile kroniklerinde farklı isimleri olan ve bugün bile modern araştırmacıların hem fikir olmadıkları bir koya geldi. Duarte bu koyu *Angra das Voltas* (*Manevralar Koyu*) olarak isimlendirirken, kuzeybatısında geniş bir girişinin olduğunu belirtir. Üstelik koyla ilgili ayırt edici özellikler sıralayarak, yaklaşık yüz geminin sığabileceğini ve türlü hava şartlarından korunaklı olduğunu ve daha da önemlisi içinde kayalık adacıkların bulunduğunu ifade eder. Dias'ın bu koyu II. João'nun adına keşfetmiş olduğunu da ekler²⁴. Duarte'nin bilgileriyle uyuşan tek bir koy Namıbya sahilindeki *Lüderitz Koyu* olmalıdır²⁵. Barros, Dias'ın keşif yolculuğuna çıkarken yanında götürdüğü siyahilerden ilkinin bıraktığı koydan doğrudan *Angra dos Ilheos* (*Adacıklar Koyu*) olarak bahseder. Barros'un bu tasviri, aralarında isim farklılıkları olsa bile, Duarte'nin koyla ilgili verdiği bilgilerle uyuşur. Öyle ki Duarte'nin içinde adacıkların yer aldığı diye tanımladığı *Angra das Voltas* Barros'un aynı zamanda Dias'ın bir *padrão* da dikmiş olduğu diye tanımladığı *Angra dos Ilheos*'a tekabül eder²⁶. Bu bilgilere göre, bu koyun, Dias'ın, Ümit Burnu'nu geçmeden önce, açık denize doğru türlü manevralar yaparak, sahili son kez gördüğü koy olabileceğini düşünmüyoruz²⁷. Çünkü Duarte, Lüderitz Koyu'yla ilgili Barros'un kilerle uyuşan benzer tasvirler vermesine rağmen bu koyu, bizce, yanlış isimlendirmiş benziyor.

²² Ravenstein ve Peres'e göre, günümüz Walvisch Koyu'dur (Ravenstein, 1900: 644; Peres, 1943: 223). Ancak burada şunu söylemek gereklidir ki *Terra da Santa Barbara* ile Walvisch Koyu arasındaki mesafe dört günde alınamayacak kadar kısadır (Axelson, 1988: 32-33). *Santa Maria da Conceição* (veya *Angra da Conceição*) Cantino Haritası ile Duarte Pacheco'da geçer. Pacheco bu koyun hinterlandını tıpkı günümüzdeki özelliğiyle tanımlar (Pacheco Pereira, 1892: 88).

²³ Axelson, Caverio haritasında bu koyun *Golfo de Santo António* koyu olarak isimlendirildiğini, ancak bu isimlendirmenin yanlış olabileceğini, çünkü bu azizin gününün senenin o günü yâd edilmediğini ifade eder. (Axelson, 1988: 37). Ravenstein da *Golfo de Santa Vitória*'yı *Hottentot Koyu*'yla özdeşleştirir (Ravenstein, 1900: 654) Yine de ihtiyatlı olmak kaydıyla bu *Golfo de Santa Vitória* koyu *Spencer Koyu*'nun hemen kuzeyindeki koy da olabilir. Ayrıca, *Golfo di Santa Victoria* için bkz. (Duzer, 2019: 134).

²⁴ Ancak Duarte Pacheco bu koyun konumunu 29 derece 20 dakika güney enlemi olarak verir. Muhtemelen Dias'ın Ümit Burnu'nu geçmeden önce son kez gördüğü sahilin konumunu kast ediyor olsa gerek (Pacheco Pereira, 1892: 88-89). Bu karmaşık durumu aşağıda izah etmeye çalışacağız.

²⁵ Yalnız şu belirtilmelidir ki Duarte, *Angra da Conceição* koyunun 15 lig güneyinde *Angra da Balea* adında küçük bir koy olduğunu ve konumu da 26,5 derece güney enlemi olarak kaydeder (Pacheco Pereira, 1892: 88). Bu konum bilgisi Lüderitz Koyu'na denk gelse de *Angra da Conceição* ile Lüderitz Koyu arasındaki mesafe 15 ligten çok fazladır.

²⁶ Alberto Cantino haritasında bu koy, her iki müellifin tasvirleriyle uyuşacak şekilde resmedilmiş olmasına rağmen, *Golfo de São Cristóvão* olarak geçer. Dahası Anonim Hamy-King (1502) haritasında *Golfo de Voltas* ve Caverio (1505) haritasında da *Golfo das Volteas* olarak isimlendirilir.

²⁷ Gerçi Axelson, "voltas" (manevralar) tabirinden dolayı, Dias'ın bu koya girmek için pek çok kez manevra yapmış olabileceğini ve onun, hava şartları müsaade etmediğinden, bu koyda beş gün kalmış olabileceğini söyler. Yine de yukarıda bahsi geçen erzak gemicisinin burada bırakılmış olamayacağını da ekler (Axelson, 1973: 105-106). Axelson, başka bir çalışmasında ise Dias'ın Lüderitz Koyu'na girecek kadar vakti olmamış olabileceğini belirtir (Axelson, 1988: 37).

Türlü isimleri olan bu koyun ardından Portekizli kâşifin karşısına *Santo Estêvão* (*Golfo de Santo Estêvão*) diye isimlendirilmiş bir koy çıkar. O zaman buraya bu azizin gününe göre 26 Aralık'ta ulaşmış olmalıdır (Axelson, 1973: 106; Fontoura da Costa, 1990: 32; Ravenstein, 1900: 654). Burada şunu söylemek faydalı olur ki Duarte, Dias'ın Lüderitz Koyu'ndan itibaren sahili son kez gördüğü ana kadar kat etmiş olduğu kıyı şeridi hakkında seyrek bilgi verir. Bu yüzden de muasır haritaları takip etmek durumunda kalıyoruz. *Santo Estêvão* Namibya sahilindeki *Elizabeth Koyu* olarak kabul edilip, Lüderitz Koyu'nun hemen güneyinde yer alır. Koyun açığında kuzey-güney istikametinde sıralanmış kayalık adacıklar bulunur²⁸. Dias'ın senenin son günü, yani 31 Aralık'ta geçtiği sahil şeridi, Cantino haritasında görüldüğü üzere, *Terra de São Silvestre* (*São Silvestre Sahili*) olmalıdır.

Dias, Ümit Burnu'nu geçmeden önce uğrayacağı son noktaya doğru ilerlerken, hinterlandı tamamen kumluk ve çöl olan uzun kıyı hattını kat ettikten sonra, iç kesimlerden okyanusa dökülen uzun bir nehrin girişini görmeden geçmiş olsa gerek. Nehrin girişi aynı zamanda Namibya ile Güney Afrika Cumhuriyeti sınırını oluşturur. Buradan itibaren bazı tabîî şartlar onun sahil boyunca güneye doğru ilerlemesine mâni olmuş olmalıdır. Çünkü Güney Afrika Cumhuriyeti'nin batı sahilleri boyunca güneyden kuzeye akan Benguela akıntısı ve yine aynı yönde esen umumî rüzgârlar bu bölgeden itibaren baskın olmaya başlar. Dias'ın yoluna devam edebilmesi için bu tabîî zorlukları aşması gerekiyordu. Barros, yolculuğun bu aşamasında Dias'ın açık denize orsa seyretmek için manevralar yapmak zorunda kaldığı ve ikinci siyahî yerliyi bıraktığı bir koyu *Angra das Voltas* (*Manevralar Koyu*) olarak isimlendirir (Barros, 1932: 85-86). Diğer bir deyişle, Barros doğru bir tanımlama yapar. Martellus'un haritasına bakıldığında, *cavo de volta* ve *volta da angras* olarak isimlendirilmiş iki yer bulunur. *Volta da angras*²⁹ olarak isimlendirilmiş olan yer Barros'un *Angra das Voltas* diye bahsettiği yere tam olarak uyabiliyor. Çünkü *Volta da angras* haritada Ümit Burnu geçilmeden önceki son koy olarak gösterilir. Dolayısıyla Duarte'nin *Angra das Voltas* diye isimlendirdiği koy ile Barros'un *Angra das Voltas* diye isimlendirdiği koy aynı koy değildir. Bu yüzden de Dias'ın Ümit Burnu'nu geçmeden önce gördüğü son koy Barros'un *Angra das Voltas*'ıdır. Yine de Barros ve Duarte bu koyun konumunu 29 derece güney enlemi olarak verirlerken, aslında yanılmıyorlardı. Bu küçük koy Namibya – Güney Afrika Cumhuriyeti sınırını ayıran Orange Nehri'nin hemen güneydoğusunda günümüz Peacock Roadstead noktasında yer alır ve koyun güney ucunda da bir burun bulunur³⁰.

Barros'a göre, Dias'ın filosu *Angra das Voltas*'ta beş gün oyalanmıştır, çünkü yolculuk için müsait rüzgârların esmesi bekleniyordu. Hâlbuki bu bölgeden itibaren rüzgârlar senenin o döneminde, yani aralık ocak arası güneydoğudan, güneyden ve güneybatıdan yoğun bir şekilde eser (Axelson, 1988: 40). Bu yüzden de Dias esen bu rüzgârlara karşı koymaktan usanmış ve zorunlu manevralarla açık denize orsa seyretmek zorunda kalmıştı. Bu manevrasından hemen önce gördüğü son yükselti ise *Serra dos Reis* (*Üç Bilge/Hikmetli Kral Dağı*) diye isimlendirilen bir dağ silsilesidir³¹. Katolik âlemine göre o gün 6 Ocak günü yâd edilir. Eğer Dias *Angra das Voltas*'a senenin ilk günü gelmişse ve orada beş gün beklemişse, bu dağ silsilesi için yapılmış böyle bir isimlendirme makuldür.

Dias'ın bu aşamadan sonraki yolculuğu nispeten güney-güneybatı istikametinde gerçekleştirilmiştir. Çünkü Barros, ters akıntıları ve hâkim rüzgârları işaret ederek, filonun bu yerden itibaren kat ettiği denizin, bilindik "Gine" sahillerindeki denizlerin aksine, oldukça haşin olduğunu ve bu tür zorluklarla mücadele edilerek, anakara görmeksizin aradan on üç gün geçtiğini aktarır. Ona göre, rüzgârın dindiği

²⁸ Örneğin, Henricus Martellus (1489), Cantino ve Caverio haritaları Elizabeth Koyu'nun hemen güneyinde uzanan bu kayalık adacıkları gösterirler (Axelson, 1988: 37-38; Ravenstein, 1900: 654).

²⁹ *Volta das angras* için bkz. (Ravenstein, 1900: 654).

³⁰ Axelson da Dias'ın yukarıda söylediğimiz tabîî zorluluktan dolayı sahil şeridini açık denize doğru terk ettiği yerin Peacock Roadstead olduğunu belirtir. Gerçi Axelson, Dias'ın, Martellus haritasında *cavo de volta* olarak geçen yerde sahili terk etmek zorunda kalmış olabileceğini sehven söylemiş olmalıdır. Çünkü *cavo de volta*, haritaya göre, *volta da angras*ın kuzeyindedir (Axelson, 1988: 40).

³¹ Yaklaşık 50 km. içerideki bu yükselti silsilesi Güney Afrika Cumhuriyeti sınırlarındaki Peacock Roadstead'ten Port Nolloth'a kadar uzanır (Axelson, 1988: 39; Duzer, 2019: 134).

sırada Portekizliler sahilin hâlâ kuzey-güney yönünde uzandığını düşündüklerinden, anakaraya yeniden ulaşmak için rotayı doğuya kıvrıyarak, birkaç gün boyunca bu yönde gitmişler, ancak sahili hâlâ göremediklerinden rotayı bu kez kuzeye kırmışlardı. Portekizliler rotayı doğuya kırmadan önce, güney yönünde o kadar fazla yol kat etmişlerdi ki ne Ümit Burnu'nu ne de ileride *Santa Helena* olarak isimlendirilecek olan bu burnun kuzeyindeki çok geniş bir koyu görebilmişlerdi³². Diğer bir deyişle, Dias'ın on üç sene sonra talihsizce hayatını kaybedeceği denizlerden geçmişlerdi.

Filonun, bu tehlikeli yolculuğun ardından muhtemelen ocak ayının son günü veya şubatın hemen başında karşılaştığı ilk sahil şeridi, Barros'a göre, *Angra dos Vaqueiros* (*Çobanlar Koyu*) koyudur. Çünkü Portekizliler bu sahilde ineklerini otlatan ve iletişim kuramadıkları çobanlar görmüşlerdi. Bu koyun Güney Afrika Cumhuriyeti'nin güney sahillerindeki hangi koya denk geldiği meselesi modern araştırmacılar arasında tartışmalıdır. Ravenstein ve Fontoura da Costa bu koyun aslında iki ismi olduğunu ileri sürerler: *Bahia dos Vaqueiros* ve *São Bras*. Bu görüşlerini belirtirlerken, 1503 tarihli Hint filusunda bulunmuş olan Giovanni da Empoli adında İtalyan bir tüccarın, *Angra dos Vaqueiros*'un vaktiyle 3 Şubat günü keşfedilmiş olmasından dolayı *São Bras* olarak yeniden isimlendirilmiş olduğuna dair ifadesine dayanırlar. Bu yüzden iki isimli bu koyu günümüz *Mossel Koyu*'yla özdeşleştirirler³³. Axelson ise bu tartışmalı koyu küçük bir koy olan günümüz *Fish Bay* ile özdeşleştirir. Çünkü Martellus'un haritasında *rio della vache* (*İnekler Nehri*) diye isimlendirilmiş bir nehir bulunur. Bu nehir *Fish Bay* denilen koyun hemen batısında okyanusa dökülen günümüz *Gouritz Nehri*'ne denk gelir (Axelson, 1988: 40-41). Yine de bu meseleyi çözmek için Duarte Pacheco'nun ifadelerine dönmek gerekir. Duarte, Dias'ın inekleri gördüğü yeri *Cabo das Vacas* (*İnekler Burnu*) olarak isimlendirir ve bu burnun, günümüzde hâlâ *Cabo Infante* diye bilinen burnun 20 lig* doğusunda yer aldığını ifade eder (Pacheco Pereira, 1892: 92). Buna göre, *Cabo das Vacas*, Axelson'un *Fish Bay* olarak tespit ettiği koyun tam olarak güney ucudur. Diğer bir deyişle Martellus haritasındaki *rio della vache* Duarte'nin *Cabo das Vacas*'ıyla özdeşleşebiliyor. Dolayısıyla Dias'ın inekleri ve çobanları gördüğü *Angra dos Vaqueiros* günümüz *Mossel Koyu*'na değil de *Fish Bay* koyunu karşılar³⁴.

Dias, kabaca doğu-batı yönünde uzandığına şahit olduğu sahili doğuya doğru araştırmak için *Angra dos Vaqueiros*'tan hareket etti. Filosu, Duarte'nin hesaplamasına göre, bu koyun 3 lig kuzeydoğusunda yer alan çok geniş bir koya ulaştı. Duarte bu koyun ismini *Angra de São Bras* olarak verir ve genişliğinin yaklaşık 4-5 lig olduğunu ifade eder. Eğer Dias bu koya *São Bras* (Sivaslı Aziz Vlas) ismini vermişse, o zaman, buraya 3 Şubat'ta gelmiş olmalıdır. Duarte bu geniş koyun doğudan esen rüzgârlar dışında diğer rüzgârlardan korunaklı olduğunu, yakınında fok ve ayı balıklarının gezindiği oldukça yakın küçük bir adacığın yer aldığını ve hatta penguenleri kast ederek, büyük deniz kuşlarının yaşadığını da ekler. İç kesimlerden bu koya akan bir nehrin olduğunu ve yeşil bitki örtüsünün koyu kapladığını da belirtir (Pacheco Pereira, 1892: 92-93). Koyun bu özellikleri içecek su ve kereste imkânları anlamına gelir. Günümüzde *Mossel Koyu* olan bu koy gelecekte Hindistan'a gidecek olan senelik filoların daimî ikmal yeri olacak ve *Aguada de São Bras* (*São Bras su ikmal yeri*) ismiyle de bilinecektir³⁵.

³² Dias keşif yolculuğundan Lizbon'a dönüşte bu burnun konumu ile ilgili bilgi verirken, bulunduğu enlemi yaklaşık on derece fazla güneyde gösterir (Barros, 1932: 86).

³³ Bu konudaki tartışmalar için ayrıca bkz. (Ravenstein: 1900: 645-646; Fontoura da Costa, 1990: 32; Gago Coutinho, 1969: 277; Peres, 1943: 224).

* 1 lig ortalama 5,5 kilometre'dir.

³⁴ Barros'un *Angra dos Vaqueiros* diye isimlendirdiği bu küçük koydan başka bir kılavuz da aynı isimle bahseder. 1548'te yaptığı yolculukta bir geminin kılavuzu olduğu düşünülen Bernardo Fernandes *Livro de Marinharia* adlı eserinde *Angra de São Bras* adlı koyun yaklaşık 6 lig güneybatısında *Baía do Vaqueiro* isminde küçük bir koyun olduğunu belirtir (Fernandes, 1940: 68). Dolayısıyla Axelson bu koyu günümüz *Fish Bay* ile özdeşleştirirken, yanılmamaktadır.

³⁵ Cantino haritası da bu koyu *Golfo de Sam Bras* olarak isimlendirir ve içindeki bir adacığı gösterir. Burada şunu belirtelim ki Barros *Angra dos Vaqueiros*'tan Dias'ın bu yolculukta en uzak *padrõesunu* diktiği yere kadar uzanan sahil hakkında bilgi vermez.

Bu koya ulaşan ilk Portekizliler olarak Dias ve adamlarının yaşadıklarını on sene sonra Vasco da Gama'nın ilk Hindistan filosunda seyahat etmiş olan Álvaro Velho'dan öğrenebiliyoruz. Ona göre, Dias vaktiyle bu koydan su ikmali yapmak istediği sırada yerliler yüksek bir yerden Portekizlilere taşlar fırlatmışlardı. Bundan maksatları, onları su kaynaklarından uzaklaştırmaktı. Bunun üzerine Portekizliler de yerlilere karşılık vermiş ve onlardan birini ok atışlarıyla öldürmüşlerdi (Velho, 1960: 10). Bu üzücü hadise Dias'ın koya yaptığı ziyareti kesmesine neden olmuştu.

Yerlilerin saldırgan tavırlarına maruz kalan Portekizliler yolculuğa devam ettiler. Bu yolculuk Mozambik'ten Güney Afrika sahillerine doğru akan Agulhas akıntısı ve güneydoğudan esen umumî rüzgârlar nedeniyle yavaş sürmüş olmalıdır. Duarte filonun bu güzergâh üzerinde uğradığı koyu *Angra da Alagoa* olarak isimlendirmekle birlikte, içinde bataklık bir gölün bulunduğunu ve arkasında kıyıya paralel yüksek dağların uzandığını belirtir. Üstelik bu koyda sığılık alanların olmasından dolayı sadece küçük gemilerin girebileceğini de ekler. Eğer Duarte *Angra de São Bras* ile *Angra da Alagoa* arasındaki mesafeyi 15 *lig* (Pacheco Pereira, 1892: 93) olarak veriyorsa, bu *Angra da Alagoa* günümüz *Plettenberg Koyu*'dur³⁶.

Duarte Afrika'nın güney sahilini tasvir etmeye devam ederken, *Angra da Alagoa*'nın hemen ötesinde daha büyük bir koyun olduğunu belirtir. Ancak günümüzde ise *St. Francis Koyu*'na denk gelen bu koyun faydalı bir yönünün olmadığını vurgulayarak, isimlendirmeye bile tenezzül etmez. Bu koyun doğusunda başka bir büyük koy daha uzanır. Duarte bu koyun *Angra de São Bras* koyu kadar büyük olduğunu kaydederken, aynı zamanda Güney Afrika Cumhuriyeti'nin son büyük koyudur. Onun *Angra do Rico* diye bahsettiği bu koy günümüzde *Algoa Koyu*'dur³⁷. Koyun doğu ve batı kesimlerinde olmak üzere kayalık adacıklar vardır. Barros göre, Dias bu koyun içinde yer alan bir adacığa *Cruz* (*Haç*) ismini verdiği bir *padrão* dikmiş ve bu adacığa da *Cruz* ismini vermiştir (Barros, 1932: 86). Bugün ise bu adacık *St. Croix* ismiyle bilinmekte olup, taştan bir *padrão*nun dikilmesi için hiç de müsait bir adacık değildir. Duarte ise *Portekiz Kralı II. João'nun emriyle o sahili keşfetmiş olan Bartolomeu Dias*'ın bir *padrão*yu bu koyun bittiği noktanın yaklaşık 5 *lig* doğusunda bulunan ve anakaranın yarım *lig* açığındaki bir adacıkta diktiğini, ancak bu adacığın *Penedo das Fontes* (*Su Pınarları Kayalığı*) ismini taşıdığını ifade eder (Pacheco Pereira, 1892: 94). Çünkü ona göre, Dias'ın *padrão*yu diktiği adacıkta iki adet su pınarı olmalıydı. Bununla birlikte, tıpkı Barros'un isimlendirdiği gibi, bu adacığın aynı zamanda *ilheo da Cruz* (*Haç Adacığı*) olarak bilindiğini de ekler³⁸.

Bu iki Portekizli müellifin, Dias'ın diktiği ilk, ancak Lizbon'a en uzak olan *padrão*nun konumuna dair verdikleri çelişkili bilgiler araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Meseleyi ilk olarak ele almış olan Abel Fontoura da Costa bu muammayı çözmek için daha sonra yazılmış olan bir seyrüsefer rehberindeki bilgilere müracaat etmiştir. Bu eser João de Lisboa'nın 1514 tarihli *Livro de Marinharia* (*Denizcilik Kitabı*) adlı kitabı olup, Lizbon'dan Hindistan'a kadar uzanan güzergâhı tasvir eder. Eserde Dias'ın uğradığı bu son koy tarif edilirken, sözü edilen adacıklardan koyun batı tarafındakiler *ilheus da Cruz*, doğu tarafındakiler ise *ilheus Chãos* (günümüzde *Birds Island*) olarak isimlendirilir. Bu ikinci gruptaki adacıkların hemen doğusundaki sahilde *Ponta do Carrascal*³⁹ denilen bir yerin

³⁶ Cantino haritasında da *baia das alagoas* olarak geçer. Bu koyun iç kesiminde dağlar yükselir. Duarte'nin koyla ilgili verdiği bilgilerle uyudur (Axelson, 1988: 41-42). Aynı şekilde bkz. (Duzer, 2019: 135).

³⁷ Bu koy Cantino haritasında *Baia da Roca*, Caverio ve Anonim Hamy-King haritalarında *Golfo da Roca* isimleriyle gösterilir (Axelson, 1988: s. 42).

³⁸ Bu arada Barros *ilheo da Cruz* tabirini eserini ondan yıllar önce yazmış olan Duarte Pacheco'dan almış olsa gerek. Bir başka kronik yazarı olan Fernão Lopes de Castanheda da Bartolomeu Dias'ın yolculuğu sırasında birkaç yerde *padrão*lar diktiğini, en uzak *padrão*sunu *Infante Nehri*'nin 15 *lig* berisindeki (batısındaki) bir adacıkta diktiğini ve bu adacığın isminin *Cruz* olduğunu aktarır (Castanheda, 1924: 6). Damião de Góis de Vasco da Gama'nın ilk Hindistan yolculuğu bahsini anlatırken, Dias'ın Lizbon'a en uzak *padrão*sunu *Cruz* adacığında dikmiş olduğunu, hatta bu *Cruz* adacığının 5 *lig* doğusunda *ilheus Chãos* (*Yassı Adacıklar*) diye bilinen adacıklar bulunduğunu ifade eder (Góis, 1926: 71). Görüldüğü üzere, bu kronik yazarları da anakara tabirinden ziyade adacık tabirini kullanır.

³⁹ Burası günümüzde Güney Afrika Cumhuriyeti'nin *Cape Padrone* olarak isimlendirilmiş olan sahilinden ziyade, biraz doğusundaki *Canon Rocks* olarak bilinen sahilidir. Ravenstein, yanlış olarak, bu *padrão*nun *Cape Padrone*'deki kumluk

bulduğu ifade edildikten sonra Dias'ın Lizbon'a en uzak *padrão*sunun konumuyla ilgili şöyle denir:

“[*Ponta do Carrascal* denilen bu yerden itibaren] yaklaşık 1 *lig* doğuda sahil üzerinde anakaraya bitişik bir adacık bulunur ve bu adacık sahilden denizle ayrılmamıştır ve [aslında] bir adacığı andıran kayalık bir tepeciktir. Ve bu [bitişik] adacık kral II. João'nun emriyle Bartolomeu Dias'ın *padrão*sunu diktiği adacıktır. Bilindiği üzere, *Ilheus Chãos* ile bu *padrão*nun yer aldığı nokta arasında 5 *lig* vardır” (Fontoura da Costa, 1990: 34).

Barros ve Duarte'nin aksine, João de Lisboa bu *padrão*nun dikildiği yerin açık denizde değil de anakaraya bitişik halde bulunduğunu ve *ilheus Chãos* denilen adacıkların yaklaşık 5 *lig* doğusunda⁴⁰ yer aldığını ve daha da önemlisi *bir adacığı andıran kayalık bir tepecik* olduğunu ifade eder. Şu halde bizim burada dikkat edeceğimiz husus sahile bitişik kayalık bir yükselti olmalıdır. Bakıldığında, *Ilheus Chãos* adacıklarının 5 *lig* doğusunda bu özellikleri taşıyan bir sahil bulunur. Bu sahil Güney Afrika Cumhuriyeti'nin iç kesimlerinden Hint Okyanusu'na dökülen *Boknesrivier* ile *Boesmansrivier* nehirleri arasında kalır. Kumla kaplı bu sahilde onun tasvirine uygun kayalık bir yükselti mevcuttur. Bugün *Kwaaihoek* olarak bilinen bu kayalık çıkıntı Dias'ın *padrão*sunu diktiği noktadır. Duarte bu *padrão*nun Dias'ın uğradığı son koyun 5 *lig* doğusunda yer aldığını söylemekle aslında yanlışlanmasına rağmen, dikilmiş olduğu yerin anakarayla bağlantısı olmayan bir adacık olduğunu söylerken yanılır.

Bu *padrão*nun ihtilafli konumu bir başka araştırmacının da dikkatini çekmiştir. Eric Axelson, Lisboa ve Velho'nun bilgilerini tahlil ederek, bu *padrão*nun önce konumunu ve sonra da eğer kalmışsa, kalıntılarını aramaya koyulmuştur. Bizatihi gerçekleştirdiği meşakkatli arazi çalışmaları sonucunda *padrão*nun dikildiği noktayı tespit etmekle kalmamış, aynı zamanda onun kalıntılarını da bulmuştur. Tabiatıyla zamana yenik düşmüş olan *padrão* artık yerinde durmuyordu. Ancak dikildiği kayalıkların dibine yapılan sondajlarla suya düşmüş birtakım taş parçalarına rastlanmıştır. İncelemeler sonucunda bir araya getirilen bu kalıntıların Dias'ın diktiği *padrão*lardan birine ait olduğu tespit edilmiş ve dahası birleştirilen taş parçalarına harflerin kazınmış olduğu sonucuna varılmıştır. Ne var ki bu harflerden bir metin oluşturulamamıştır⁴¹. Günümüzde bu kayalık mıntıka *Dias Cross Memorial* olarak geçer. Gerçi bu yerde, Duarte'nin belirttiği gibi, iki adet su pınarı yoktu. Onun *Penedo das Fontes*⁴² tabiri aslında deniz suyunun kayalıklara çarparak, havaya fişkirmasını kast eder.

Portekizliler burada diktikleri *padrão*ya *São Gregório* ismini⁴³ vermişlerdir. Bu isimlendirme *padrão*nun dikildiği günün önemine binaen yapılmışsa, *padrão* 12 Mart günü dikilmiş olmalıdır. Duarte bu *padrão*nun bir insan boyundan biraz uzun olup, üzerinde bir haç ve Latince, Arapça ve Portekizce dillerinde kitabelerin olduğunu ileri sürer. Axelson ise Duarte'yle aynı fikirde değildir. Özellikleriyle ilgili olarak, bu *padrão*nun Cão'nunkilerinden farklı olduğunu ve taşın gövdesiyle haç arasında dikdörtgen bir bloğun olmadığını ifade eder (Axelson, 1973: 140).

---

bir uçurumun kenarında dikilmiş olduğunu ifade eder (Ravenstein, 1900: 646). Gerçi elindeki sınırlı kaynaklara rağmen, *padrão*nun en azından *Algoa Koyu*'ndaki adacıklardan birinde dikilmemiş olduğunu ifade etmesi bakımından, onun yanlışlığını mazur görmek gereklidir.

⁴⁰ Álvaro Velho da bu *padrão*nun sözü edilen *ilheus Chãos* adacıklarının 5 *lig* doğusunda bulunduğunu teyit eder (Velho, 1960: 14).

⁴¹ Axelson'un bu yöndeki hummalı araştırmalarının seyri için bkz. (Axelson, 1973: 120-135).

⁴² Muasır haritalarda *penedo da fonte*, *penedos das fontes* olarak da geçer. Martellus haritasında *ilha da fonte* ismiyle Dias'ın keşiflerinin en son noktası olarak gösterilir (Duzer, 2019: 135).

⁴³ Barros *padrão*nun ismini *Santa Cruz* olarak vererek, Dias'ın yanında getirdiği yerlilerden ikisini de bu *padrão*nun dikildiğini zannettiği adacıkların bulunduğu koyda, yani *Angra dos Ilheus de Santa Cruz*'da bıraktığını ifade eder (Barros, 1932: 85). Bu arada *São Gregório* ismi Martellus haritasında (Duzer, 2019: 135; Ravenstein, 190: 655) ve eserini Barros'tan çok önce yazmış olan João de Lisboa'nın yukarıdaki eserinde kayıtlıdır (Fontoura da Costa, 1990: 34).

Yolculuğun hikâyesini aktarmaya devam eden Barros, filodaki mürettebatın karşılaştığı, ancak hiç tanımadığı zorlu denizlerle mücadele etmekten epey yorulmuş olduğunu ve artık daha ileriye gidilmemesi yönünde söylendiğini belirtir. Üstelik eldeki erzakın gemiciğe ulaşınca kadar tükeneceğine dair mürettebatın endişesini de ekler (Barros, 1932: 86). Öyle ki *padrão*nun dikildiği sahil bütünüyle kum tepelikleriyle kaplı olup, ikmal imkânları sunmuyordu. Yine de Dias, Arap ve Hint denizlerinin kapılarının açılmasına alenen şahit olduğundan, daha ileriye gidilmesini içtenlikle istiyordu. Bu yüzden de filosundaki kaptanlarla ve önemli denizcilerle istişare yaptı. Onlar da mürettebatın taleplerini yinelediler. Portekizli kâşif çoğunluğun kararı karşısında tek başına kaldığından, geri dönmeye karar verdi. Böyle olsa da bir şart koştu: birkaç gün daha sahil boyunca ileriye gidilecek ve sıra dışı bir şeyle karşılaşmadığı takdirde, o noktadan itibaren geri dönecekti (Barros, 1932: 87).

Dias filosundaki adamları ikna ettikten sonra, buldukları yerden daha ileriye yelken açtı. Diğer bir deyişle Hint Okyanusu'na "resmî" olarak giren ilk Portekizlilerdi. Yolculuk sırasında bu okyanusa dökülen bir nehirle karşılaştılar. Barros'a göre, filodaki *São Pantelão* gemisinin kaptanı olan João Infante nehir girişinde karaya çıkan ilk kişi olduğundan, bu nehre *Rio do Infante* denildi. O zamanlar *Rio do Infante* diye isimlendirdikleri bu nehrin günümüzde hangi nehre tekabül etmiş olabileceği meselesi, tıpkı dikilen ilk *padrão*nun konumu kadar, ihtilaflıdır. Modern literatürde bu nehrin Güney Afrika Cumhuriyeti'nin meşhur *Great Fish River* adlı nehre denk geldiği baskın bir şekilde ifade edilir⁴⁴. Bu tartışmalı meselenin kaynağı bir kez daha muasır kaynaklardır. Barros bu nehrin *Santa Cruz* (yani *São Gregório*) *padrão*sunun 25 *lig*⁴⁵ ötesinde olduğunu belirtir. Bu *padrão*yu yanlış konumlandığından, onun bu *padrão* ile nehir arasındaki mesafe hakkında dile getirdiği bilgiyi, ne yazık ki, kıstas alamıyoruz. Duarte de meseleyi karmaşık hale getirmek suretiyle şöyle der:

"[Bartolomeu Dias'ın *padrão*sunu diktiği] *Ilheo da Cruz* denilen adacığın yirmi beş *lig* ötesinde onun keşfettiğinde isimlendirdiği *Rio do Infante* diye küçük bir nehir yer alır... Bu *Ilheo da Cruz* adacığının sekiz veya 10 *lig* ötesinde de *Ilheos Chãos* denilen iki adacık vardır... İşte bu *Ilheos Chãos* adacıklarının 15 *lig* ötesinde *Rio do Infante* bulunur" (Pacheco Pereira, 1892: 94).

Bu metindeki bilgiler *Rio do Infante*'nin günümüzdeki yerinin tespitinde nispeten hataya sürükler. Çünkü *ilheo da Cruz* adacığı ile *Rio do Infante* nehrine karşılık geldiği iddia edilen *Great Fish River* nehri arasındaki mesafe 25 *lig* ise o zaman *Rio do Infante* nehrinin *Great Fish River* nehrinin daha ötesindeki bir nehre tekabül etmesi gerekirdi. İkincisi; eğer *ilheos Chãos* denilen iki adacık ile *Rio do Infante* arasındaki mesafe 15 *lig* ise, aynı şekilde bu nehir *Great Fish River* nehrinin biraz berisindeki bir nehre denk gelirdi (Axelson, 1973: 142-143). Her halükârda bu nehrin günümüzde hangi nehre karşılık gelebileceği meselesi için referans noktası Dias'ın diktiği bu *padrão*nun gerçek konumudur. Lisboa ve Velho *padrão*nun konumunu doğru vermekle birlikte, *Rio do Infante*'nin bu *padrão*ya olan uzaklığını da tabiatıyla daha güvenilir dile getirirler. Onlara göre, iki yer arasındaki mesafe 15 *lig* ise o zaman *Rio do Infante* nehri *Great Fish River* nehrinin daha ötesindeki bir nehre denk gelebilirdi. Örneğin, Eric Axelson, Lisboa ve Velho'nun verdiği bilgilere dayanarak, *Rio do Infante* nehrinin Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Hint Okyanusu'na dökülen *Keiskamma Nehri* olabileceğini ileri sürer (Axelson, 1973: 143). Gerçekten de onun dayanak noktasına göre *Rio do Infante*'nin, illâ ki, *Great Fish River* nehrine denk gelmeyeceği görülür⁴⁶. Bu nehrin günümüzde hangi nehri karşılamış olabileceği hususu hâlâ tartışmalı olsa da kroniklere göre, Dias'ın keşfettiği en uzak noktadır. Eğer

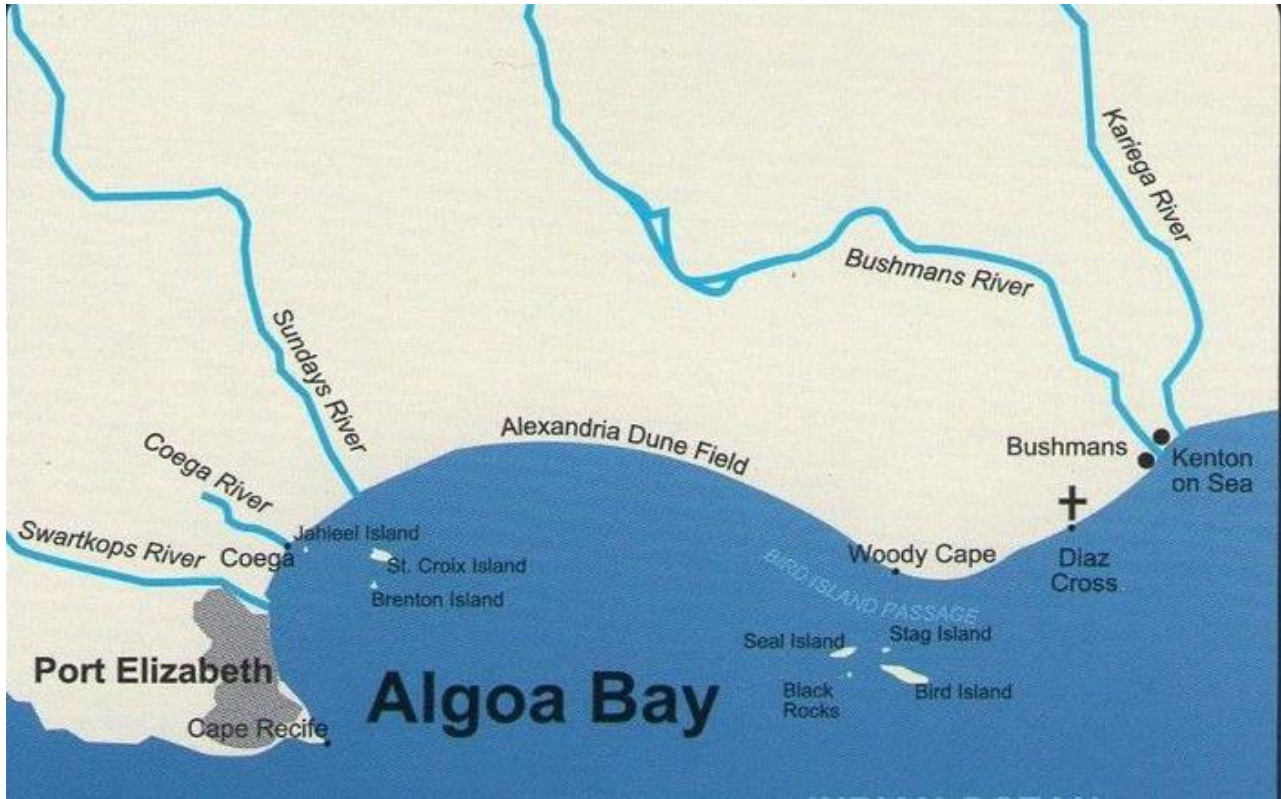
⁴⁴ Başta Ravenstein olmak üzere, Fontoura da Costa ve Damião Peres bu nehrin *Great Fish River* adlı nehir olduğu konusunda hem fikirdirler (Peres, 1943: 226).

⁴⁵ Üstelik Barros bu nehrin girişinin konumunu otuz iki buçuk derece güney enleminde bulunduğunu söylerken de yanılır (Barros, 1932: 87).

⁴⁶ Gago Coutinho da bu nehrin *Great Fish River* nehri olamayacağını söyler (Gago Coutinho, 1969: 292).

padrão 12 Mart günü dikilmişse, bu nehre muhtemelen aynı ayın son haftasına doğru gelmiş olmalıdırlar.

Harita 1: Algoa Koyu

Not: Koyun sol tarafında Barros ile Duarte Pacheco'nun *padrão*nun dikildiğini iddia ettikleri St. Croix (*ilheu da Cruz*) Adacığı ve koyun sağ tarafında da Bird Island (*Ilheos Chãos*) yer almaktadır. Duarte Pacheco, *Rio do Infante* Nehri'nin bu adacıkların (*Ilheos Chãos*) 15 lig doğusunda bulunduğunu iddia eder. Haritadaki "haç" işareti de Dias'ın, konum olarak, Lizbon'a en uzak diktiğı *São Gregorio* adlı *padrão*nun gerçek yeridir.

Kaynak: <https://www.raggycharters.co.za/page/history-of-st-croix-and-bird-island>

Mürettebatın taleplerini dikkate alan Dias, Duarte'ye göre, II. João döneminin keşiflerinin bittiğı yerden dönüş yolculuğuna geçti. Dönüşte Dias'ın, diktiğı ilk *padrão*sunun karşısından geçerken *sanki bir evladını orada bırakmış kadar üzüldüğünü* ekler Barros. Ancak aynı Barros filonun Ümit Burnu'na ulaşınca kadar geçirdiğı aşamalar hakkında bir şey söylemez. Ümit Burnu istikametinde yapılan bu yolculuk akıntılar ve rüzgârlar sayesinde daha hızlı olmuş olmalıdır. Portekizliler ilk uğramış oldukları *Angra dos Vaqueiros* (Fish Bay) koyunu ve *Cabo das Vacas* burnunu geçtikten sonra hakkında bilgi sahibi olmadıkları sahili batıya doğru kat etmeye koyuldular. Duarte, *Cabo das Vacas*'ın 20 lig batısında *Ponta do Infante* (*Infante Çıkıntısı*) diye bir yerden bahseder. Bu çıkıntı geniş bir burun görünümündedir ve bulunduğu sahil balık avlama imkânı sunmuş olsa da ticarî açıdan bir getirisi olmadığından, hakkında fazla ayrıntı verilmez (Pacheco Pereira, 1892: 92). Tıpkı *Rio do Infante* örneğinde olduğu gibi, böyle bir ismin verilmiş olması *São Pantelão* gemisinin kaptanı olan João Infante'nin buraya ayak basmış olabileceğı ihtimaliyle bağlantılı olabilir⁴⁷.

⁴⁷ Bugün de *Cape Infante* olarak bilinen bu nokta Anonim Hamy-King, Cantino ve Caverio haritalarında da gösterilir. Axelson *Cape Vaca* burnundan *Ponta do Infante* noktasına kadar uzanan sahilde, Caverio haritasına dayanarak, *Terra de São João* olarak isimlendirilmiş bir yerin olduğunu ve bu yerin günümüz Güney Afrika Cumhuriyeti'nin *Stilbaili* isimli bir koyun batısındaki sahile denk geldiğini ifade eder. Üstelik Dias'ın filosunun bu sahilten 27 Mart günü geçtiğini de ekler (Axelson, 1988: 44). Ancak bize göre 27 Mart tarihi pek de mantıklı gelmiyor. Çünkü filo *Rio do Infante*'den en geç mart ayının son haftasında dönüş yolculuğuna geçmiş ise, bir hafta içinde 500 kmlik mesafeyi kat etmiş olamaz. Her halde bu tarih sehven yazılmış olsa gerek. Üstelik sözü edilen haritada geçen sahilde *São João* ismi verilmişse, bu azizin

Duarte sahilin tasvirine devam ederken, *Ponta do Infante*'nin 17 lig batısında *Ponta de São Brandão* olarak isimlendirilmiş olan bir burundan bahseder. Ona göre, bu burun Ümit Burnu ile aynı enlemde bulunmakla birlikte, *Cape Agulhas* olarak da bilinir. Böyle bir isimlendirmenin nedenlerinden biri de Afrika kıtasının en güney ucu olmasıdır. Cantino haritasında da bu yer *Golfo das Agulhas* olarak görülür. Eserini 1508 ila 1511 yıllarında yazmış olabileceği düşünülecek olursa, Duarte'nin bu burnun Ümit Burnu'yla aynı enlemde olduğu ifadesi şaşırtıcıdır⁴⁸. Bu burnun o zamanlar *São Brandão* ismiyle biliniyor olması, filonun oraya 16 Mayıs günü gelmiş olabileceği ihtimalini gösterebilir. Filo mart ayının son haftasından itibaren dönüş yolculuğuna geçmişse, müsait akıntılara rağmen, *Rio do Infante* nehrinden *São Brandão* noktasına veya diğer ismiyle *Agulhas Burnu*'na mayısın ortasında, yani yaklaşık iki ay sonra ulaşmış olabileceği ihtiyatla düşünülebilir. Gerçi mart ve nisan aylarından itibaren sahil boyunca doğu yönünden Ümit Burnu'na ilerleyen yelkenli gemiler muhalif hava şartlarına maruz kalabiliyorlardı. Çünkü bu dönemle birlikte rüzgâr kuzeybatıdan esebiliyor ve batı yönünde ilerleyen yelkenlilerin dosdoğru bir istikamet seyretmelerine mâni olabiliyordu⁴⁹. Bu tür durumlardan dolayı yaklaşık iki aylık muhtemel gecikme göz önünde bulundurulabilir⁵⁰.

Keşif filosu *São Brandão* noktasından batıya doğru yola devam ederken, sahil boyunca kısa mesafede irili ufaklı koy ve kayalık burunlar göze çarpmış olmalıdır. Bu kıyı şeridi geçildikten sonra Portekizliler Afrika kıtasının en güney ucu olarak düşündükleri bir yere doğru yaklaşıyorlardı. Bu aşamada günümüzde *Hanglip* diye bilinen ve sahilden itibaren iç kesimlere doğru yükselen bir burun gelir. Bu burnun enlemi Ümit Burnu'yla neredeyse aynı olmakla birlikte, görünüş itibarıyla denizcileri ilk bakışta gerçek Ümit Burnu olduğunu düşünmelerinde yanıltmış olabilirdi. Dolayısıyla dönemin Portekizli denizcileri bu burnu, Ümit Burnu'yla karıştırılmasını diye *Cabo Falso* (*Yalancı Burun*)⁵¹ olarak isimlendirmişlerdi. Bu burnun bulunduğu sahil hemen kuzeye kıvrılır ve çok geniş bir koy oluşturur. Bu koy içe doğru yaklaşık 30 km. derinliğe ve genişliğe sahip bir koydur. Dias bu koyun iç kesimlerine doğru kat etmişse, arazinin hemen yükseldiğini görmüş olmalıdır⁵². *Cabo Falso*'nun hemen yanında yer alan bu koy aynı şekilde günümüzde *False Bay* (*Yalancı Koy*) olarak bilinir.

Bu geniş koyun batı sahilinin ucunda ise Portekizlilerin yıllardır ulaşmaya çalıştıkları ve Barros'un deyimiyle *asırlardır insanoğlundan gizli kalmış* meşhur burun yer alır. Bu burun, tıpkı *Cabo Falso* gibi, sahilden itibaren yükselir ve arkasındaki arazi tabiatıyla tepeliktir. Lizbon'dan hareket yolculuğunda bu burnu göremeden geçtiklerinden, aradıkları burun olup olmadığı konusunda ilk

---

günü Katoliklere göre 24 Haziran günü yâd edilir. Bu da bir başka problemi doğurur: Mart ayının sonundan 24 Haziran'a kadar üç aylık bir süre. Eğer filo dönüş yolculuğunu batı yönünde akan müsait akıntılarla gerçekleştirmişse ve *Rio do Infante*'den *Cape Vaca*'ya kadar uzanan sahil şeridi zaten araştırılmışsa, bu üç aylık gecikme ihtimal dahilinde olmasa gerek. Bu yüzden *Terra de São João* isminin sonraki yıllarda başkaları tarafından verilmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

⁴⁸ Axelson *São Brandão* isminin daha sonra Portekizliler tarafından *Cabo das Agulhas* olarak değiştirildiğini, bunun nedeninin de pusulanın bu noktada manyetik bir sapma oluşturmadığını ve sürekli olarak kuzeyi gösterdiğini ifade eder (Axelson, 1973: 147).

⁴⁹ Bernardo Fernandes de seyrüsefer rehberinde Ümit Burnu ile Mozambik arasında Nisan ve Eylül ayları arasında batı rüzgârlarının estiğini, ancak birkaç gün de olsa doğu rüzgârlarının çıktığını da belirtir (Fernandes, 1940: 65).

⁵⁰ Gago Coutinho bu iki aylık gecikmeye şüpheyle bakar ve Cantino haritasında *São Brandão Burnu*'nun hemen yanında *Angra de São Jorge* adında bir koy gösterildiğini ve eğer bu koya *São Jorge* ismi verilmişse, o zaman filonun oraya 23 Nisan günü gelmiş olduğunu ve bu yüzden de *São Brandão Burnu*'nun 16 Mayıs'tan önce geçilmiş olabileceğini ileri sürer (Gago Coutinho, 1969: 292). Axelson ise farklı düşünmekte olup, Dias'ın filonun 23 Nisan günü ilk olarak *Angra de São Jorge* adındaki koya girmiş olabileceğini ve *São Brandão Burnu*'nu 16 Mayıs günü geçinceye kadar, sözü edilen koyda ikmal ve bakım gibi ihtiyaçları gidermek için epey vakit harcamış olabileceğini belirtir (Axelson, 1973: 146-147; Axelson, 1988: 44).

⁵¹ 1575'te, Ümit Burnu'ndan Mozambik ülkesindeki Cape Correntes noktasına kadar uzanan Afrika'nın güney sahilini araştırmak ve haritalandırmakla görevlendirilmiş olan Mesquita de Perestrelo da *Cabo Falso* tabirini kullanır ve bu burnun sarp ve kayalık olduğunu ifade eder (Mesquita Perestrelo, 1939: 12).

⁵² Martellus'un haritasında *Golfo dentro das serras* ismi göze çarpar (Axelson, 1988: 45). Bir kayda göre, koyun etrafını çeviren dağlardan dolayı böyle bir isimlendirme Bartolomeu Dias tarafından yapılmıştır (Duzer, 2019: 134).

bakışta emin olamamış olabilirlerdi. Ancak bu burundan itibaren sahil kuzeye kıvrılır ve batısı devasa okyanus denizlerine aralıksız açılmakla birlikte, kuzey-güney yönünde uzunca bir yarımada görünümündedir. Dias arazinin bu yönlerini gördükten sonra, gerçek Ümit Burnu'na ulaştığına ikna olmuş olmalıdır. Duarte, bu burnun, Mısır'ın altındaki Habeşistan ve Arap Denizi'ne ve oradan da Hindistan sahillerinin keşfedilmesi ümidine vesile olduğundan, Bartolomeu Dias tarafından "Ümit Burnu" olarak isimlendirilmiş olduğunu ifade eder (Pacheco Pereira: 1892: 90). Barros ise, Duarte'nin aksine, Dias'ın bu burnu "Fırtınalar Burnu" olarak isimlendirdiğini belirtir (Barros, 1932: 87). Zira Dias ve filosu bu burnu döndükleri sırada fırtınalarla karşılaşmıştı. Böylesine önemli bir burun geleceğe yönelik ümitlerin habercisi olduğundan, bu burnu "Ümit Burnu" olarak isimlendirenin II. João olduğunu ekler⁵³.

İsminin kökenine dair çeşitli görüşler olsa da Portekizliler çok önemli tarihî bir olayı gerçekleştirmişlerdi. Elbette ki keşfedilen yerler arasında önemli bir konuma sahip olan bu burunda bir *padrão*nun dikilmesi diğer her yerden daha fazla anlamlı olabilirdi. Muasır kaynaklardan sadece Barros, Dias'ın Ümit Burnu'nda bir *padrão* diktiğini ve bu *padrão*ya *São Felipe* ismini verdiğini dile getirir⁵⁴. Eğer bu azizin gününe nispeten *padrão*sunu dikmişse, o zaman onu 6 Haziran günü dikmiş olmalıdır. Filo, *Cape Agulhas*'tan 16 Mayıs'ta hareket etmiş olabileceğini düşünürsek, Ümit Burnu'na 6 Haziran günü ulaştığında, epey gecikme yaşamışa benziyor. Gerçi mevsimin o döneminde esen batı rüzgârları belki de bu yolculuğun seyrini yavaşlatmış olabilirdi⁵⁵.

Böylesine önemli bir keşfin nişanesi olan *padrão*nun nereye dikilmiş olabileceği meselesi gündeme gelir. Barros bu meseleyle ilgili şöyle der: *Bartolomeu Dias, seyrüsefere müsait olabilecek durumu kollayıp, São Filipe isminde bir padrãoyu diktikten sonra, zaman (veya seyir şartları) onun karaya çıkmasına izin vermediğinden, yolculuğuna devam etti*⁵⁶. Bu ifadeler bir *padrão*nun dikilmiş olabileceğine işaret etseler de Dias'ın tavırları hakkında çelişki sunarlar. Çünkü Barros, Dias sözü edilen *padrão*yu dikmek için *seyrüsefere müsait olabilecek durumu kolladı* derken, acaba onun sahile yanaşabilme fırsatını bulduğunu mu kast ediyordu? Eğer *padrão*yu dikecek fırsatı bulduysa, o zaman ardından niçin karaya çıkamayıp, yolculuğuna devam etmiş olsun? Üstelik eğer diktiği bu *padrão* taştan değil de ahşaptan ve kolay taşınabilir bir *padrão* ise, o zaman sahilden itibaren hemen yükselen ve kayalık olan bu burnun ortasında birkaç yüz metre genişliğindeki sahil şeridinde bir yere dikmiş olabilirdi. Aksi takdirde burnun coğrafi özelliklerine bakıldığında taştan bir *padrão*nun sahilin arka tarafına taşınıp, dikilmesi neredeyse imkânsız olurdu. Eğer Barros'un *Dias seyrüsefere müsait olabilecek durumu kolladı* ifadesi, onun sözü edilen küçük sahile yanaşabilmiş olma ihtimaline karşılık gelirse, o zaman diktiği *padrão* taştan değil de ahşaptan olmuş olmalıdır. Yine de aynı Barros'a göre, karaya çıkmasına izin vermeyen birtakım şartlar mevcut olmuşsa ve bu yüzden de yolculuğuna devam etmişse, acaba Dias Ümit Burnu'na gerçekten de bir *padrão* dikmiş midir?

⁵³ Duarte Pacheco Ümit Burnu'nun tasvirini yaparken, nisandan eylüle kadar süren kış döneminde bölgenin çok soğuk ve fırtınalı olduğunu yazar (Pacheco Pereira, 1892: 90).

⁵⁴ Burada şunu söylemek yararlı olur ki hem Diogo Cão'nun hem de Bartolomeu Dias'ın yolculukları sırasında dikmiş oldukları *padrão*lardan bazılarının isimlerini Barros sayesinde öğrenebilmekteyiz. Modern tarihyazıcılığı da Barros'un ifadelerini kabul eder (Barros, 1932: 88).

⁵⁵ Gago Coutinho, Cape Agulhas ile Ümit Burnu arasındaki mesafenin üç haftada alınamayacak kadar kısa olduğunu ileri sürer (Gago Coutinho, 1969: 293).

⁵⁶ Yukarıda alıntıladığımız metinde Barros "porque o tempo lhe nam deu lugar a sair em terra" der. Dias'ın karaya çıkmasına mâni olan "tempo" kelimesi "zamani" mı yoksa "seyrüsefer şartlarını" mı kast ediyor meselesi belirsizdir. İşte bu yüzden yolculuğuna devam etmek istemesinin nedeni hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamaktadır (Barros, 1932: 87).

Resim 1: Ümit Burnu'nun Havadan Görüntüsü

Not: Bu burnun, görüldüğü üzere, doğusunda ve batısında iki ucu bulunur. Resmin sağındaki uca bakılacak olursa, Dias'ın bu uçta bir *padrão* dikmiş olabileceği imkânsız görünmektedir. Eğer bir *padrão* dikmiş olsa bile, belki sahil şeridindeki küçük açıklık alanda dikmiş olabilirdi.

Kaynak: <https://parki-himki.ru/tl/mys-dobroi-nadezhdy-kak-dobratsya-mys-dobroi-nadezhdy-pechal-i/>

Elimizdeki tek kaynak olan Barros'un çetrefilli ifadeleri bu meselenin içinden çıkılmasını ne yazık ki imkânsız kılar. Ya Barros Ümit Burnu'nun coğrafî özelliklerini bilmiyor veyahut da eserinin bilgi kaynakları hatalı olabilir. Bu yüzden mesele bir saha araştırmasını gerektirebilirdi. Dias'ın *São Gregório padrãosunun* gerçek yerini tespit eden Axelson bu burunda dikilmiş olabilecek *padrão*nun, eğer varsa, kalıntılarını aramaya koyulmuştur. Öncelikle bu burunda Dias'ın adamlarının karaya çıkmış olabilecekleri muhtemel yerleri gözlemlemiştir. Bu burnun iki ucundan batıdaki ismi *Cape Maclear* ve doğudakininki ise *Cape Point*'tir. Bu iki uç arasındaki mesafe yaklaşık 2 km. olmakla birlikte, tam ortasında bugün *Klein Buffels* denilen oldukça küçük bir sahil şeridi mevcuttur. Yine bu yarımadanın koya bakan doğu sahilinde *Buffels Bay* denilen aynı uzunlukta bir sahil şeridi de yer alır. İşte bu iki sahil şeridi Dias'ın filosuna güvenilir yanaşma fırsatı sunabilecek yegâne yerlerdir. Axelson, eğer Dias bir *padrão* dikmişse, bu iki yerden birinde dikmiş olabileceğini düşünerek, saha araştırması gerçekleştirmiştir. Bölgede yaptığı incelemeler sonucunda taştan bir *padrão*nun dikilmiş olabileceğine dair herhangi bir delil bulamamıştır. Bu yüzden de eğer Dias orada bir *padrão* dikmişse, bu *padrão*nun ahşaptan olabileceğini düşünür⁵⁷.

Dias, Barros'a göre, Ümit Burnu'na bir *padrão* diktikten sonra ne olduğunu tam kestiremediğimiz olumsuz şartlardan dolayı derhal hareket etmek zorunda kaldı. Filonun meşhur burundan sonraki dönüş yolculuğu, gidiştekine nispeten, daha kolay ve hızlı olmuş olmalıdır. Çünkü Ümit Burnu'ndan

⁵⁷ Axelson'a göre, Dias, hava ve seyrüsefer şartlarından dolayı, Ümit Burnu'na gelmeden önce, *padrão*sunu dikilebilecek daha güvenilir bir yer bulmuş ve bu yüzden de orada dikmiş olabilirdi. Ancak Axelson, *Cape Infante*'den Ümit Burnu'na kadar uzanan sahilde bu şartları taşıyabilecek alanları araştırmasına rağmen bir neticeye ulaşamamıştır (Axelson, 1973: 151-155). Gago Coutinho, Ümit Burnu'na dikilmiş olabileceği iddia edilen bir *padrão*ya ait kalıntıların bulunmayışından, Barros'un versiyonunu kurgusal bulur (Gago Coutinho, 1969: 293).

itibaren rüzgârlar kuzeye doğru eser. Ne var ki vaktin muhtemelen gece (Velho, 1960: 9) olmasından dolayı ne Ümit Burnu'nun kuzeyindeki *Saldanha Koyu*'nu⁵⁸ görebilmişlerdi ne de meşhur *Santa Helena Koyu*'nu. Öyle ki Vasco da Gama'nın 1497-99 tarihli yolculuğunda kılavuz olarak bulunan Pero de Alenquer gidiş yolculuğunda ilk defa *Santa Helena Koyu*'na ulaşıldığında, usturlapla enlem tespiti yapılmaya kadar, bu koyun neresi olduğunu bilmediğini söyleyecekti (Velho, 1960: 9). Alenquer'in bu ifadesi Dias'ın filonun Ümit Burnu'nu gece vakti geçmiş olabileceği intibasını uyandırır. O zaman Barros'un, Dias'ın sözü edilen burnu bir an önce terk etmesi gerektiğini söylerken, kullandığı "tempo" kelimesi "seyir şartlarından" ziyade "zaman" mefhumunu kast etmiş olmalıdır.

Sahili kuzeye doğru kat eden filo gidiş yolculuğunda geride bırakılmış olan iaşe gemiciğine ulaşmak için kıçtan aldığı rüzgârla yola devam etti. Bu esnada Dias, Cão'nun diktiği son *padrão*nun daha güneyinde bir *padrão* dikmek istemiş olacak ki Duarte'nin *Angra das Voltas*, ancak Barros'un *Angra dos Ilheos* olarak isimlendirdiği koyda demir attı. Bu koy, yukarıda da söylediğimiz üzere, Lüderitz Koyu'dur. Bu koyun yarımada şeklindeki batı ucunda bir *padrão* dikildi ve bu *padrão*ya *Santiago* ismi verildi. Bugün bu yer *Dias Point* olarak da bilinir. Damião Peres 1786'da bu *padrão*yla bütün olarak karşılaştığını, ancak üzerine işlenmiş olan kitabenin ise okunmadığını, 1823'te ise parçalanmış halde olduğunu ve üç parçasının 1856'da oradan taşınıp, 1892'de Lizbon'a götürüldüğünü belirtir (Peres, 1943: 234; Ravenstein, 1900: 644; Fontoura da Costa, 1990: 40). *Padrão*ya *Santiago* ismi verilmişse, sözü edilen yere o azizin gününün yâd edildiği 25 Temmuz'da gelinmiş olabileceği düşünülebilir. Ancak burada başka bir problem baş gösterir. Eğer *São Felipe* *padrão*su Ümit Burnu'na 6 Haziran günü dikilmişse, bu burundan *Santiago* *padrão*sunun dikildiği Lüderitz Koyu'na 7 haftalık bir zaman diliminden sonra ulaşılmış olabilirdi. 7 haftalık bir zaman dönüş yolculuğunu kıçtan aldığı rüzgârlarla sürdürmüş olan bir filo için biraz fazladır⁵⁹. Üstelik bir an önce iaşe gemiciğine ulaşmak isteyen filonun bu istikamette duraklamasında bir sebep olmasa gerek. Dolayısıyla böyle bir ismin verilmiş olması oraya geliş günüyle değil de *Santiago* adlı azizin İber Yarımadası'nda en fazla hürmet edilen ve adına askerî tarikatların kurulduğu azizler arasında yer almış olmasıyla da ilişkili olabilir. Cão'nun 1482 ila 1484 yılları arasındaki muhtemel yolculuklarından birinde (İnan, 2023: 1758-1767) dikmiş olduğu *padrão*nun *São Jorge* ismiyle yâd edilmiş olması, Barros'a göre, bu azize II. João tarafından ihtiram edilmesiyle bağlantılıydı. Bu tür gerekçelerden dolayı *Santiago* ismi bir *padrão*da sırf yaşatılmak istenmiş de olabilir⁶⁰. Öyleyse ihtiyatlı olmak kaydıyla, filonun Lüderitz Koyu'na 25 Temmuz'da değil de haziran sonu veya temmuz başı ulaşılmış olabileceği düşünülebilir.

Dias'ın Lüderitz Koyu'na ne zaman ulaşılmış olabileceği meselesi muamma olsa da orada dikilmiş olan *padrão*nun kalıntıları en azından o koya uğrandığını şüphesiz gösterir. Filo bu koydan hareketle, başka herhangi bir yere uğramayarak, Barros'un *Angra do Salto* veya Duarte Pacheco'nun *Angra das Aldeas* dedikleri ve iaşe gemiciğinin bulunduğu koya gitti. Bu yere gelindiğinde, gemicik yerinde

⁵⁸ Bu koy günümüzde Ümit Burnu'nun yaklaşık 50 km. kuzeyindeki küçük bir koy olan Table Koyu'dur. 1503'te Hindistan'a gitmek üzere Lizbon'dan yola çıkan António de Saldanha komutasındaki ufak bir filo fırtınadan dolayı dağılmış ve Baş-kaptan Saldanha'nın gemisi tek başına sözü edilen koya gelmiş idi. Bu koya ilk ayak basan o olduğundan, uzunca bir süre onun ismiyle yâd edilmiştir.

⁵⁹ Özellikle de Gago Coutinho, diğer modern araştırmacılardan ayrılmak suretiyle, 25 Temmuz tarihine şüpheyle bakar ve ismi *padrão*ya verilmiş olan havari Santiago gününün ayrıca 1 Mayıs'ta da yâd edildiğini ve bu yüzden de filonun Lüderitz Koyu'na o gün ulaşılmış olabileceğini düşünmenin mantıklı olabileceğini belirtir (Gago Coutinho, 1969: 283, 293-294).

⁶⁰ Axelson, Cantino haritasından esinlenerek, Dias'ın bu koya Portekiz'e dönüş yolculuğunda 25 Temmuz günü gelmiş olduğunu ileri sürer. Çünkü sözü edilen haritada bu koy *Golfo de São Cristóvão* olarak isimlendirilir. Ona göre, Dias'ın bu koya varış günü tam da bu azizin gününün yâd edildiği güne denk gelirdi. Aynı zamanda ismi koya verilen *São Cristóvão* günü ile ismi bu koydaki *padrão*ya verilen *Santiago* günü 25 Temmuz'da yâd edilirler (Axelson, 1973: 158). Axelson'un görüşünü Damião Peres de hiç itiraz göstermeden kabullenir (Peres, 1943: 234). Şu söylenmelidir ki *Golfo de São Cristóvão* ismi sadece Cantino haritasında geçer. Diğer haritalarda böyle bir isimlendirme yoktur.

duruyordu. Ne var ki Barros'a göre, içindeki mürettebattan sadece üç kişi hayatta kalmıştı. Gemicik, içindeki bütün erzak ve gerekli malzemeler filodaki iki gemiye nakledilerek, ateşe verildi.

3. Problemler

Ümit Burnu ile Hint Okyanusu'nun Portekizlilerce "resmî" olarak keşfine vesile olan bu yolculuğun ne zaman sonlanmış olabileceği meselesi de bir başka problem olarak karşımıza çıkar. Dönüş yolculuğuna dair modern literatürde oluşturulan ve bize göre, eldeki delillerin yeterince veya farklı bir bakış açısıyla incelenmeden benimsenmiş olan bir hikâye inşa edilmiştir. Elbette ki bunda muasır kaynaklardaki tutarsız bilgiler rol oynamıştır. Üstelik Dias'ın böyle bir yolculuktan döndüğüne dair, ilginç bir biçimde, herhangi bir kraliyet vesikasının olmaması da meselenin anlaşılmasını epey zorlaştırır. Dolayısıyla konuyu daha sıhhatli irdelemek için önce kaynaklara, sonra da modern literatürün benimsediği versiyona yönelmek gerekir.

Barros, Dias'ın iase gemicliğini yaktığı koydan itibaren doğrudan Portekiz'e dönmediğini, aksine Gine Körfezi'ndeki *Príncipe Adası*'na geldiğini dile getirir. Anlatısına devam eden Barros, Dias'ın, II. João'nun emriyle bu körfezdeki denizleri, sahilleri ve nehirleri araştırmakla görevlendirilmiş olan Duarte Pacheco'yu hasta halde bulduğunu, yanındaki adamlarla birlikte gemisine aldığını ve oradan da ticaret yapmak ve dolayısıyla elleri boş dönmek için *São Jorge da Mina* istihkâmına geçtiğini ekleyerek, filonun 1487 Aralık'ında Lizbon'a dönmesiyle hikâyesini bitirir. Ona göre, bu yolculuk 1486 Ağustos'unda başlamış olup, 1487 Aralık'ında sonlanmak suretiyle, on altı ay on yedi gün sürmüştür (Barros, 1932: 88). Biz, biraz aşağıda, Barros'un yolculuğun başlangıç ve bitiş tarihleriyle ilgili verdiği bilgileri yeniden değerlendireceğiz. Ancak şimdilik Bartolomeu Dias ismini taşıyan birden fazla kişinin olabileceği meselesini keşif yolculuğu üzerinden kısaca değerlendirelim.

Barros'un bir önceki paraftaki bilgilerine itibaren etmeyen modern literatür bu yolculuğu 1487-1488 yıllarına yerleştirir. Özellikle de Ravenstein, Dias'ın filonun Lizbon'dan 1487 Temmuz'unun sonunda veya Ağustos'unun başında yola çıktığını ve 1488 Aralık'ında Lizbon'a döndüğünü aktarır. Ancak aynı Ravenstein 23 Kasım 1487 tarihli kraliyet beratından haberdar olmamış olsa gerektir ki burada "Bartolomeu Dias" diye birinin o sırada başka bir iş için görevlendirilmiş olduğu göze çarpar. Eğer Dias, Ravenstein'in iddia ettiği gibi, 1487'nin yaz ortasında yolculuğa çıkmışsa, o zaman 23 Kasım 1487 tarihli görevlendirme belgesindeki Bartolomeu Dias'ın kim olduğu sorusu akla gelir. O dönemde Bartolomeu Dias ismini taşıyan tek bir kişi olmuşsa, o zaman aynı kişinin aynı anda farklı yerlerde olması nasıl açıklanabilir? Hatta yukarıdaki belgeden birkaç gün önce verilmiş olan 19 Kasım 1487 tarihli bir başka belgede de Bartolomeu Dias ismi geçer⁶¹. Bundan başka, keşif yolculuğunun 1488 Aralık'ında sonlandığını ve Bartolomeu Dias ismini taşıyan birden fazla kişi olmadığını iddia edenler 30 Eylül 1488 tarihli kraliyet belgesini nasıl izah edebilirler? Bu belgedeki Bartolomeu Dias için şöyle bir ifade geçer: *kraliyete ait gemimizin reisi olan Bartolomeu Dias bize bir başış beratı gösterdi* (Silva Marques, 1988: 344-345). Hemen hemen yakın tarihlerde verilmiş olan bu belgelere bakılacak olursa, yolculuğun başlangıç ve bitiş tarihleri ne olursa olsun, her halükârda, Bartolomeu Dias ismini taşıyan birden fazla kişinin olabileceğini düşünüyoruz⁶². Diğer bir deyişle burada kullandığımız belgeler sadece o dönemde Bartolomeu Dias ismini taşıyan birden fazla kişinin olabileceğine işaret eder. Ancak bu belgeler keşif yolculuğunun 1486-87 mi yoksa 1487-88 arası döneme mi yerleştirilebileceği meselesi için yeterli değildir. Öyle ki meseleye mantıklı yaklaşıldığında, o sırada birden fazla Bartolomeu Dias mevcutsa, Ümit Burnu yolculuğunun, modern literatürün kabul ettiği gibi, 1487'nin yazında başlamış ve 1488 Aralık'ında sonlanmış olabileceği söylenebilir. Hatta yukarıda belirttiğimiz 10 Ekim 1486 tarihli belgede Bartolomeu Dias diye biri

⁶¹ Belge için bkz. (Silva Marques, 1988: 339-340). Bu belgede Bartolomeu Dias diye birinin reisi olduğu geminin ismi verilmezken, 23 Kasım 1487 tarihli belgedeki Bartolomeu Dias diye birinin reisi olduğu geminin ismi *Figa* olarak geçer.

⁶² Damião Peres, Ravenstein'in yolculukla ilgili tarihlendirmelerini benimsemesine rağmen, konuya farklı yaklaşarak, 23 Kasım 1487 tarihli belgede Bartolomeu Dias diye birinin ismi geçmesine rağmen, o senenin yazında keşif yolculuğuna çıkmış olan Bartolomeu Dias'la ilgisi olmadığını, çünkü Bartolomeu Dias ismini taşıyan birden fazla kişi olduğunu ifade ederken, bizce de, haklıdır (Peres, 1943: 215).

geçse bile, Barros'un yolculuğa dair verdiği başlangıç ve bitiş tarihlerinin de mantıksız olamayacağı da söylenebilir. Bu yüzden de yolculuğun hareket ve varış tarihleri üzerine bir şeyler söylemek için başka mecralara bakmak gerekiyor.

Ravenstein'in, Dias'ın, 10 Ekim 1486 tarihli belgede görevlendirilmiş olsa bile bu keşif yolculuğu için yaklaşık bir sene beklediğini dile getirdiğini, ancak onun bu bekleyişini mantıkî temellere oturtmadığını yukarıda söylemiştik. Şimdi başta Ravenstein olmak üzere, diğer araştırmacıların bu yolculuğu niçin 1487-88 yıllarına yerleştirdikleri meselesine geçelim⁶³. 1492 Ekim'inde Atlantik'in batısındaki Antil adalarına ayak basacak olan meşhur Cenevizli denizci ve kâşif Cristoforo Colombo tarafından Pierre d'Ailly'nin *Imago Mundi* adlı eserinin bir nüshasına eklendiği iddia edilen (Harrisse, 1884: 191-192) Latince derkenar notunda şöyle denir:

“Portekiz Kralı'nın, topraklar aramak üzere Gine'ye üç karavelanın kaptanı olarak göndermiş olduğu Bartholomeu Didacus'un Lizbon'a bu yıl olan 1488 Aralık'ında ayak bastığı kayda geçirilmiştir. Sözü edilen Didacus şimdiye kadar ulaşılmış olan en uzak noktanın 600 *lig* ötesine, yani güneye doğru 450 *lig* ve sonra da kuzeye doğru 150 *lig* olmak üzere, Ümit Burnu diye isimlendirdiği bir burna kadar uzağa gittiğini beyan etmiştir. Agisimba'da olduğunu düşündüğümüz bu Ümit Burnu'nun konumu, usturlapla ölçüldüğü üzere, 45 derece güney enleminde olup, Lizbon'a olan mesafesinin 3100 *lig* olduğudur. Didacus bu yolculuğu *lig* be *lig* bir harita üzerinde tarif ve tasvir etmiştir. Böylece bu yolculuğu Portekiz Kralı'na gösterebilmiştir. Ben de bütün olan bitenin olduğu sırada oradaydım”⁶⁴.

Ravenstein, Colombo'nun bu derkenar notuna göre, Dias'ın keşif yolculuğundan 1488 Aralık'ında dönmüş olduğuna kanaat getirir. Onun Latineden tercümesine göre, gerçekten de böyle bir ihtimal düşünülebilirdi. Ancak Ravenstein Latince metnin⁶⁵ başındaki ifadeleri yanlış anlamış olmalıdır. Aynı Latince metni değerlendirmiş olan Mascarenhas Barreto ise Ravenstein'la aynı fikirde değildir. Ona göre, bu Latince metnin tercümesi şöyle olmalıdır:

“Rabbimiz [İsa Mesih'in milâdının] [14]88. senesinde [şu] kayda geçirildi ki Portekiz Kralı'nın yeni topraklar bulmak üzere Gine'ye (Afrika sahili) göndermiş olduğu üç karavelanın kaptanı olan Bartolomeu Dias aralık ayında Lizbon'a ulaştı ve krala, o

⁶³ Sadece Ravenstein değil, aynı zamanda Damião Peres, Fontoura da Costa ve hatta Axelson bile yolculuğun 1487 senesinin yazında başladığını ileri sürerler. Bu araştırmacıların başka Teixeira da Motta ve Randles gibi araştırmacılar da bu meselede bahsi geçen araştırmacılara katılırlar (Teixeira da Motta, 1955: 16; Verlinden, 1964: 497; Lister Randles, 1988: 25).

⁶⁴ Latince yazılmış olan bu metnin Ravenstein tarafından yapılmış olan İngilizce tercümesidir (Ravenstein, 1900: 639). Yukarıdaki Türkçe tercüme onun çalışmasındaki İngilizce metne göre yapılmıştır. *Note, that in December of this year, 1488, there landed at Lisbon Bartholomeu Didacus (Dias), the commander of three caravels, whom the King of Portugal had sent to Guinea to seek out the land, and who reported that he had sailed 600 leagues beyond the furthest reached hitherto, that is, 450 leagues to the south and then 150 leagues to the north, as far as a cape named by him the Cape of Good Hope, which cape we judge to be in Agisimba, its latitude, as determined by the astrolabe, being 45° S., and its distance from Lisbon 3100 leagues. This voyage he (Dias) had depicted and described from league to league upon a chart, so that he might show it to the king; at all of which I was present (in quibus omnibus interfui).* Ravenstein metindeki Aralık ayını 1488 senesiyle ilişkilendirir.

⁶⁵ Latince metin ise şöyledir: *Nota quod anno Domini 88; in mense decembri appulit in Ulixbona Bartolomeus Didacus capitanius trium carabellarum, quem miserat Dominus Rex Portugaliae in Guineam ad tentandum terram et renunciavit ipso Domino Regio prout navigaverat ultra jam navigatum Cabo Boa Esperanza, quem in Agrisimbam aestemimos. Quod quidem in eo loco invenit distare per astrolabium gradus 45, quem ultimum locum distat ab Ulixbona leuchas 3100; quod viagium pictavit, scripsit de leucha in leucham in una cartha navigationis ut oculi visui ostenderet Domino ipso serenissimo Regi, in quibus omnibus interfui* (Mascarenhas Barreto, 1992: 227). Burada aynı metni iki ayrı dilde yazılmış olarak vermeyiz sebebi, her halde, Ravenstein'in İngilizceye tercümesinin yanlış olabileceğini izah etmek için olmaktadır. Burada şunu söylemek gerekli olur ki Mascarenhas Barreto eserini aslında Portekizce yazmıştır. Ancak biz Portekizce versiyonuna ulaşamadığımızdan, eserinin İngilizce tercümesinden istifade ettik. Dolayısıyla ele aldığı Latince metnin tercümesi aslında Portekizce olarak yapılmıştır.

zamana kadar keşfedilmiş olan noktanın 600 *lig* ötesine seyretmiş olduğunu beyan etmiştir: yani, güneye doğru 350 *lig* ve dönüşte kuzeye doğru 250 *lig* olmak üzere, bizim Abyssinia (Habeşistan) diye düşündüğümüz ve Ümit Burnu civarındaki bir yere.

Ve [sözü edilen] kaptan, bu noktanın 45 derece [güney] enleminde yer aldığını ve onun ulaştığı son yerin Lizbon'a 3100 *lig* mesafede bulunduğunu usturlapla hesaplamıştı; bu kaptan, pek saadetli kralına sunmak üzere bu yolculuğunu, *lig* be *lig* tasvir ederek, haritalandırmış ve güzergâhın haritasını çıkarmış idi ve ben de bütün bu olan bitene katkı sağladım"⁶⁶.

Elbette ki metnin geri kalanındaki bazı bilgiler hatalardan uzak olmasa bile bizim için burada önemli olan Dias'ın Lizbon'a varış tarihinin yine bu metin üzerinden aydınlatılmaya çalışılmasıdır. Mascarenhas Barreto, Barros'un, keşif yolculuğunun 1487 Aralık'ında sonlanmış olabileceğini söylerken, aslında haklı olduğunu ve yukarıdaki Latince metnin Barros'u teyit ettiğini ifade eder. Çünkü Latince metindeki *nota quod anno Domini 88* ifadesi yolculuğun sona erme tarihini değil de bu derkenar notunun sözü edilen esere yazılma eyleminin tarihini karşılar⁶⁷. Diğer bir deyişle metindeki aralık ayı aslında 1488'in değil de 1487'nindir.

Mascarenhas Barreto'nun bu görüşünü teyit edebilecek bir başka kaynak da II. João'nun Colombo'ya yazmış olduğu 20 Mart 1488 tarihli mektuptur (Silva Marques, 1988: 341-342). Bu mektupta Portekiz Kralı, apaçık belirtilmemiş olsa bile, çok önemli bir mesele için geleceğin meşhur amiralini Lizbon'a davet ediyordu. Öyle ki kral, Colombo'nun ivedilikle gelmesini o kadar çok arzuluyordu ki bu mektupla onun aleyhine olan eski suçlamalar için bir emân tezkeresi ve muafiyet bile bahşediyordu. Hakkındaki suçlamaları bile bir kenara atabilecek böylesine önemli mesele ne olmuş olabilirdi? Portekiz Kralı, Colombo'nun gelişine niçin bu kadar ihtiyaç duyuyordu? Öyle ya Colombo o sırada kim oluyordu ki onun, okyanus denizlerinde çoktandır cirit atan tecrübeli Portekizli denizcilere fazladan öğretilebileceği ne olabilirdi? Aslında hiçbir şey (Morison, 1962: 38). Mektubun gönderilmesini teşvik eden mesele Colombo'nun Ümit Burnu'nun gerçekten ve "resmî" olarak dönüldüğü ve Hint Okyanusu'na girildiği haberine şahit olmasını sağlamaktı. Çünkü Colombo batıya doğru yapacağı keşif için vaktiyle Portekiz Kralı'ndan destek istemiş, ancak umduğunu bulamamıştı. Dolayısıyla bu mektup Dias'ın filosunun 1487'nin sonlarına doğru Lizbon'a dönmüş olabileceğini de gösterebilir. Varsayalım ki Dias keşif yolculuğundan 1488 Aralık'ında dönmüş olsun, o zaman sözü edilen davet mektubunun tarihi 20 Mart 1488 olamazdı. Çünkü mart ayından aralık ayına yaklaşık dokuz aylık bir zaman aralığı vardır. Henüz Lizbon'a dönmemiş olan ve akıbeti hakkında bir şey bilinmeyen bir filonun getireceği haberi vermek için Colombo'yu dokuz ay öncesinden davet etmek akla ve mantığa hiç de uymuyor olsa gerek. Bu meseleyle ilgili son olarak şunu söylemek gereklidir ki modern araştırmacıları bu noktada yanıltan bir başka faktör de Duarte Pacheco'nun ifadeleridir. Çünkü Duarte, Dias'ın yolculuk hikâyesini, ilginç bir biçimde, 1488 senesine yerleştirir.

Keşif yolculuğunun Lizbon'a dönüş tarihinin 1488 Aralık'ı olamayabileceğini ve hatta böyle bir hükmün hatalı olabileceğini izah etmeye çalıştıktan sonra Portekiz filosunun gerçekten de 1487 Aralık'ında mı yoksa daha öncesinde mi Lizbon'a ulaşmış olabileceği meselesi üzerine bir şeyler

⁶⁶ Mascarenhas Barreto'nun Latineden Portekizceye yaptığı tercümesinin İngilizceye tercümesidir:

Note that in the year of Our Lord 88; in the month of December, Bartolomeu Dias, commander of three caravels that the King of Portugal had sent to Guinea (Coast of Africa) to find new lands, arrived in Lisbon; and he announced to the King that he had navigated 600 leagues beyond the point until then known, i.e. 350 to the south and 250 in the return north, to a place that we think is Abyssinia and near the Cape of Good Hope.

And the captain calculated by the astrolabe that this point was at a latitude of 45 degrees and that the last place he had reached was 3100 leagues from Lisbon; he charted this voyage and mapped out a route, describing league by league, in order to present it to his serene Highness, and I played a part in all this (Mascarenhas Barreto, 1992: 227). Mascarenhas Barreto ise 1488 senesi ile aralık ayı arasında bir bağ kurmaz. Türkçe metindeki köşeli parantezler tarafımızdan verilmiştir.

⁶⁷ Bu *nota quod anno Domini 88* ifadesinin dilbilgisi olarak değerlendirilmesi için bkz. (Mascarenhas Barreto, 1992: 228).

söylemek gerekir. Barros'un ifadeleri yeniden hatırlanırsa, Dias erzak gemiğini yaktıktan sonra yolculuğa devam etmiş ve Gine Körfezi'ne girip, orada hasta halde bulunduğu Duarte Pacheco'yu da alarak, ticaret için *São Jorge da Mina* istihkâmına gitmişti. Neticede 1487 Aralık'ında Lizbon'a dönmüştü. Axelson, kantarın topuzunu biraz kaçırmak suretiyle, Dias'ın Gine Körfezi'ne girmeden önce, Kongo Nehri'ne uğradığını ve Kongolu hükümdarın Caçuto adlı elçisini Portekiz'e götürdüğünü aktarır (Axelson, 1973: 174; İnan, 2023: 1781-1782).

İster muasır kaynakların ister modern tarih yazıcılığının Dias'ın dönüş yolculuğuna dair inşa ettikleri muhtemel versiyonlar bir yana, bu dönüş yolculuğunun bitiş hikâyesini değiştirebilecek başka bir mesele baş gösterir: bir deniz güzergâhının veya rotasının tespiti. Bilindiği üzere, ilk zamanlarda Afrika'nın batı sahillerine ve sonraki yıllarda ise Şark diyarlarına yapılacak yolculuklarda baş-kaptanlara talimatların yazılı olduğu bir seyrüsefer yönetmeliği (*regimento*) verilirdi. Baş-kaptanlar, özellikle de fırtınalar ve muhalif seyir şartları gibi mücbir sebepler olmadıkça, bu yönetmeliğe sıkıca bağlı kalmakla mükelleflerdi. Diğer bir deyişle, kendi arzularına göre gelişigüzel bir rotada yolculuk yapamazlardı. Vasco da Gama'nın 1497-99 tarihli ilk Hindistan filosu Lizbon'a dönüş yolculuğunda Ümit Burnu'ndan günümüz Sierra Leone açıklarına kadar dosdoğru bir rota izlemiştir. Bu konuda Gaspar Correia, Ümit Burnu geçildikten hemen sonra Vasco da Gama'nın kılavuzları ile Malindi'den alınan Müslüman kılavuzlar arasında gerçekleşen bir konuşmayı şöyle aktarır:

“Müslüman kılavuzlarla konuşulduğu sırada onlara, Portekiz istikametinde [uzanan] bu sahilin büyük bir körfez (Gine Körfezi) oluşturmasından dolayı, o körfez boyunca gidemeyeceklerini, bu yüzden de Portekiz'e doğru açık denizden gitmeleri gerektiğini, çünkü kat edecekleri bu güzergâh hakkında çok iyi bilgi sahibi olduklarını söylediler. Bunları Müslüman kılavuzlara adam akıllı izah ettiler. Gerçi Müslüman kılavuzlar bizimkilerin konuşmalarından çok az bir şey anlamışlardı” (Correia, 1858: 136).

Correia herhalde farkında olmadan çok dikkat çekici bir bilgi⁶⁸ verir. Gama'nın kılavuzları Gine Körfezi'ne girilmesine gerek kalmadan, özellikle de Atlantik'in güneyindeki okyanus denizini açıktan alarak, Portekiz'e dönmeyi nasıl öğrenmiş olabilirlerdi? Ümit Burnu'ndan Lizbon'a yapılan yolculukta kat edilecek dosdoğru güzergâh hakkında çok iyi bilgi sahibi nasıl olabiliyorlardı (... *elles tinhão muito bom tento e entendimento do caminho que havião de fazer...*)? Dias'ın ele aldığımız keşif yolculuğu ile Gama'nın ilk Hindistan yolculuğu arasında geçen on yıllık zaman diliminde sözü edilen dosdoğru güzergâhın tespiti için Ümit Burnu'na uzun menzilli başka bir yolculuğun yapıp yapılmadığını net bir biçimde bilmiyoruz. O zaman bir kez daha başvurmamız gereken Barros, Dias'ın Gine Körfezi'nde Duarte Pacheco'yla karşılaşmak gibi, çeşitli nedenlerle üç ay boyunca orada oyalandığını, ardından da 1487'nin sonlarında Lizbon'a döndüğünü söyler. Ancak Duarte Pacheco ise ne Dias'ın Gine Körfezi'ne girişinden ne de onunla karşılaşmasından bahseder. Sadece bu mesele için Barros'a değil de Duarte'ye inanacak olursak, bu dosdoğru güzergâhı, Portekiz'e dönüş yolculuğunda son *padrõesunu* dikip, iase gemiğindeki adamları aldıktan sonra, ancak Gine Körfezi'ne uğramaksızın, ilk olarak Dias da tecrübe etmiş olabilir. Bu bilgiler ışığında Vasco da Gama'nın filosundaki kılavuzlardan Pero de Alenquer Dias'ın Ümit Burnu yolculuğuna refakat etmiş olduğuna göre, yukarıdaki bilgilere sahip olan kılavuzlardan biri oluyordu⁶⁹. Çünkü XVI. asır

⁶⁸ Vasco da Gama'nın ilk Hint filusunda yolculuk yapmış olan Álvaro Velho da Correia'nın sözlerini bu kadar ayrıntılı olmasa da teyit eder (Velho, 1960: 82-83).

⁶⁹ Gerçi Pero de Alenquer'in Vasco da Gama'nın filusunda dönüş yolculuğunda öldüğü iddia edilir. Böyle olmuş olsa bile filodaki diğer kılavuzlar bu dosdoğru rotadan habersiz olamazlar. Zira, yapılacak yolculukların seyriyle ilgili bütün ayrıntılar yola çıkılmadan önce Lizbon'da müzakere ediliyordu. Hangi kılavuza yolda ne olursa olsun, değişen bir şey olmuyordu. Hatta bu meselede başka bir husus söylenecek olursa, Diogo Cão'nun Afrika keşifleri için gönderildiği 1485-86 tarihli yolculuğunda Kongo Nehri'nden kaynağına doğru yapılan yolculuk Yellala kataraktında kesilmiştir. Çünkü seyrüsefer şartları buna müsaade etmemiştir. Portekizliler bu katarakta kadar gelebilmiş olduklarını kayıt altına almak için nehir üzerindeki kayalıklara kraliyet arması ve Portekizli kâşif Cão'nun da yer aldığı ona refakat eden birkaç Portekizce ismi de işlemişlerdir. Bu isimler arasında João de Santiago'nunki de yer alır. Barros, başlarda belirttiğimiz üzere, bu ismi Bartolomeu Dias'a Ümit Burnu yolculuğuna eşlik eden gemilerden birinin kılavuzu olarak verir. Eğer bu

kronikleri sözü edilen on yıllık arada bu dosdoğru güzergâhın başkaları tarafından tecrübe edilmesiyle ilgili bir şey söylemezler⁷⁰. Dias Gine Körfezi'ne girmediyse, onun Lizbon'a dönüşü 1487 Aralık'ında değil de o senenin en erken yaz sonu veya sonbaharının başlangıcı da olabilirdi⁷¹.

Bu yolculuğun bitiş zamanıyla ilgili birtakım sözler söyledikten sonra ne zaman başlamış olabileceğine dair kısaca bir şeyler söyleyelim. Gerek Barros'un versiyonu ve gerekse bizim kurguladığımız versiyona göre, bu yolculuk her halükârda 1487'nin ikinci yarısından itibaren tamamlanmış olmalıdır. Yukarıdaki ifadelerimize göre, bu yolculuğun en geç 1487'nin güz başında tamamlanma ihtimali olmuş ise, başlangıç tarihi de en az bir sene öncesi olabilirdi. Çünkü filo Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Hint Okyanusu'na bakan sahillerine kadar gidebilmiş ve oradan dönüşe geçebilmişti. Yolculuk sırasında kat edilen mesafe ve uğranılan yerler dâhil olmak üzere, bir senelik zaman dilimi yeterli olabiliyordu. Barros, II. João'nun Afrika'nın güney ucunun keşfi için denizden adamlar gönderdiği gibi, aynı zamanda Hint diyarları ve okyanusuyla ilgili bilgiler edinmeleri için kara yoluyla Pero de Covilhã ve Afonso de Paiva adında adamlar görevlendirdiğini de ekler. Bu meseleyle ilgili müellif onların yolculuğunun başlangıcına dair şöyle bir ayrıntı verir:

“Portekiz Kralı II. João, Bartolomeu Dias'ın [Ümit Burnu'nu] keşfinden önce, [Habeşli] Rahip Kral Yohannes'in yaşadığı ülkeye dair bilgi toplamak için bu kez kara yoluyla o ülkenin keşfedilmesini emretti. Daha öncesinde bu amaçla Kudüs'e Antonio de Lisboa ve Pero de Montaroyo adında adamlarını göndermişti. Ancak onlar Arapça bilmediklerinden verilen görevi yerine getiremeden Portekiz'e döndüler. Bu yüzden Portekiz Kralı bu iş için Arapça bilmenin gerekliliğini kavradığından, Pero de Covilhã ile Afonso de Paiva'yı görevlendirdi. Bu iki Portekizli bin dört yüz seksen yedi senesinin 7 Mayıs'ında Santarem'den gönderildiler” (Barros, 1932: 88-89).

isme sahip olan tek kişiye, bu kişi Dias'a Gine Körfezi'ne girilmeden izlenen bu dosdoğru rotayı da tavsiye etmiş olabilir (İnan, 2023: 1782). Buna göre, Cão'nun yolculuk sırasında sırf ölmüş olmasından dolayı, onun filosundakiler yolculuğu yarıda kesmişlerse, o zaman bu dosdoğru hattı, Portekiz'e dönerlerken, ilk olarak onlar da tecrübe etmiş olabilirlerdi.

⁷⁰ Kronikler bu konuda sessiz kalmalarına rağmen, bazı kraliyet vesikaları böyle bir ihtimalin olabileceğini ima ediyor gibi. Öyle ki, Anselmo Braamcamp Freire, Portekiz millî arşivi olan Torre do Tombo'da tesadüfen iki demet halinde vesikalar bulmuştur. Bu vesikalar 1488 ile 1494 yılları arasında Afrika'nın batı sahillerine gerçekleştirilen, ancak kroniklerin bahsetmediği türlü yolculuklar için filolara verilen peksimet alındı-verildi makbuzlarıdır. Bu makbuzlardan bazılarında gidilecek yerleri hakkında bilgi verilmeyen on aylık yolculuklar göze çarpar (Braamcamp Freire, 1915: 110-111). Hatta 1494 tarihli makbuzlardan ikisinde hem Vasco da Gama'nın ilk yolculuğunda hem de Pedro Álvares Cabral'ın Hint filosunda görevlendirilecek olan bir kılavuzun ismi bile geçer. Bu dosdoğru güzergâh makbuzlardaki yolculuklarla da daha sonra tecrübe edilmiş olabilir. Bu meseleyle ilgili söylediklerimizin dışında, son derece önemli başka bir mesele daha gündeme gelir. Mademki Correia'ya göre bu güzergâh çok iyi biliniyor, mantiken, Dias'ın bu keşif yolculuğu dışında, daha sonrasında da aynı burna veya daha ötesine başka uzun menzilli yolculukların yapılmış olması gerekiyordu. Ümit Burnu geçilmişse, müellifin ifadelerini takviye edecek şekilde, başka uzun yolculuk[lar] niçin yapılmış olsun? Öyle ya Ümit Burnu, Afrika'nın en güney ucunun nerede bittiğini ve Hint denizlerinin nerede başladığını öğrenmek için araştırıldı ve geçildi. Peki çeşitli masrafların altına girerek, bu türden başka yolculukları gerektirecek ve bunları cazip kılacak ne olabilirdi? Çünkü Ümit Burnu'nun, uzun menzilli başka yolculukların gerçekleştirilmesi için ticarî bir getirisi veya cazip tarafı yoktu ve bu nedenlerden dolayı iki defa keşfedilmesine de gerek kalmıyordu. İşte bu yüzden de burada başka hususlar devreye girmiş olabilirdi. Eğer bu dosdoğru güzergâhın tespiti için Vasco da Gama'nın ilk Hindistan yolculuğunun öncesine kadar başka yolculuk[lar] yapılmışsa, bunların, ticarî kazancı olan Afrika'nın doğusundaki sahillere yine bizim bilmediğimiz tarihlerde yapılmış olabileceği düşünülebilirdi. Çünkü Góis, sanki bu meseleyle işaret ediyormuşçasına, kroniğinde şöyle der: *Onun (II. Dom João) döneminde bu iş, bizimkilerin, insanlarla meskûn Sofala ve Mozambik'in sınır ve hudutlarına ulaşıncaya kadar Gine sahillerini izleyerek Ümit Burnu'nun çok daha ötesine gidilmesi sayesinde gerçekleşmişti. Bu insanlarla denizden ticaret tesis edilmiş ve Malindi ve Mombasa ve São Lourenço Adasının sakinleriyle iş yapılmıştı. Bütün bu yolculuklar dirayetli kral João'nun emriyle, onun çabaları ve masraflarıyla yapılmıştı* (Góis, 1926: 44). Góis'in bu ifadelerinin güvenilirliği tartışmalı olsun veya olmasın, Correia'nın deyişiyle *Portekizlilerin hakkında çok iyi bilgi sahip oldukları* bu dosdoğru güzergâhın tespiti başka nasıl olabilirdi? Bu soruya müspet cevap veremiyoruz. Gerçi bir cevap veremsek bile, elimizde Correia'nın apaçık ifadeleri varken ve kaptanlar da mücbir sebepler olmadıkça, kendi arzularına göre gelişigüzel rotada yolculuk yapamayacaklarından, Góis'in ifadeleri, her halükârda, düşündürücüdür. Benzer tartışmalar için bkz. (A. Cortesão, 1961: 25-26).

⁷¹ Benzer görüşü Gago Coutinho da paylaşır (Gago Coutinho, 1969: 283-285, 294).

Yukarıdaki paragrafın iki türlü anlaşılmaya müsait olan ilk satırlarından Portekiz Kralı'nın Şark'ı araştırmak için bahsi geçen bu iki kişiyi, Dias henüz yolculuğa çıkmadan önce, ama yine aynı yıl, yani 1487'de göndermiş olabileceği mantiken anlaşılabilir. Fakat aynı ifadelerden Portekiz Kralı'nın bahsi geçen bu iki kişiyi göndereceği sırada, Dias'ın Ümit Burnu'nu bulmak amacıyla güney Atlantik sularını zaten araştırmakta olduğu, ancak keşfe dair müspet sonuçla henüz Portekiz'e dönmemiş olabileceği de anlaşılabilir. Bu ikinci husus ihtimal dâhilindedir. Aksi takdirde müellif, Dias'ın yolculuğuna dair verdiği gidiş-dönüş tarihleriyle çelişirdi. Dolayısıyla yukarıdaki paragraftaki 7 Mayıs tarihine bakılacak olursa Dias'ın 1487 senesinin ilkbaharının sonlarına doğru hâlâ yolculukla meşgul ve henüz Portekiz'e dönmemiş olabileceği de göz önünde bulundurulabilir.

4. Sonuç

Deniz aşırı keşiflerde Batı Hıristiyanlığın öncülük eden Portekizliler, II. João'nun teşvikleriyle insanlık tarihinde devrim sayılabilecek keşifler gerçekleştirmişlerdir. Bu yüzden de çok arzuladığı Hindistan anakarasına deniz yoluyla ayak basılmasına dünya gözüyle şahit olamasa da onun bu yolun asıl mimarı olduğunu söyleyebiliriz.

Kroniklerdeki yetersiz bilgilerden ve yeterince tevsik edilmiş belgelerin eksikliğinden, muteber bir kronolojisi olmayan Bartolomeu Dias'ın yolculuğu yeni diyarların araştırılıp, haritalandırılmasına hizmet etmiştir. Elbette ki Portekizlilerin o dönemde çizdikleri haritalardan neredeyse hiçbiri günümüze kadar ulaşmamış olsa da onların yolculuklarını tasvir eden münferit haritacılar sayesinde keşif faaliyetlerinin sonuçlarını öğrenebiliyoruz. Özellikle de Martellus'un (1489) haritasında Ümit Burnu'nun ötesindeki topraklara gerçekten de gidildiği açıkça gösterilir. Dahası bu yolculukta başka şeyler de keşfedilmiştir: Atlantik'in güneyinde esen umumî rüzgârlar sistemi. Kuzey yarımkürede esen rüzgârların yönünü yaklaşık yarım asırdır bilen Portekizliler, güney yarımküredeki rüzgârların yönünü öğrenmek suretiyle, gelecekteki senelik Hindistan filolarının seyrini kolaylaştıracaklardı.

Son bir şey söylemek gerekirse; Bartolomeu Dias'a dair belgelere bakıldığında, onun Ümit Burnu kâşifi olduğu hususu da dâhil, böylesine uzun menzilli bir yolculuğun kaptanı olarak belirtilmemiş olması da dikkat çekicidir. Onun böyle bir yolculuğun baş-kaptanı olduğunu iddia edenler sadece kroniklerdir. Acaba Dias böyle bir yolculuğun baş-kaptanı olmuş mudur? Gaspar Correia'nın dediği gibi, bu yolculuğun baş-kaptanı João de Infante miydi? Yolculuk sırasında bazı önemli yerlere verilmiş olan *Rio do Infante* ve *Cabo do Infante* gibi isimler João de Infante baş-kaptan olduğu için mi verilmiş olabilir? Bu sorulara ne yazık ki şimdilik cevap veremiyoruz. Bu yolculukta dikilmiş olan *padrões*lerden bilgi verici parçaların günümüze kadar ulaşmamış olması da meselenin esrarını korur.

Kaynakça

- Axelson, E. (1973). *Congo to cape. Early portuguese explorers*. London: Faber and Faber.
- Axelson, E. (1988). The Dias voyage, 1487-1488: toponymy and *padrões*. *Revista da Universidade de Coimbra*, 34, 29-55.
- Barros, J. (1932). *Ásia, Dos feitos que os portugueses fizeram no descobrimento e conquista dos mares e terras do oriente* (A. Baião, Yay. Haz.). 1, Coimbra: Imprensa da Universidade.
- Bartolomeu Dias, corpo documental – bibliografia* (1988). L. de Albuquerque (Ed). Lizbon: Comissão Nacional para as Comemorações dos Descobrimientos Portugueses.
- Braamcamp Freira. A. (1915). *Expedições e armadas nos anos de 1488 e 1489*. Lisboa: Livraria Ferin.
- Castanheda, F. L. de. (1924). *História do descobrimento e conquista da Índia pelos portugueses* (P. de Azevedo, Yay. Haz.). 1, Coimbra: Imprensa da Universidade.
- Correia, G. (1858). *Lendas da Índia* (R. J. de Lima Felner, Yay. Haz.). 1, Lisboa: Academia Real das Sciencias.

- Cortesão, A. (1961). The Portuguese discovery and exploration of Africa, *Junta de Investigações do Ultramar*, Lisboa, 21-39.
- Duzer, C. (2019). *Henricus martellus's world map at Yale (c. 1491)*. Springer Int. Publishing.
- Fernandes, B. (1940). *Livro de marinharia de Bernardo Bernandes (Cerca de 1548)* (A. Fontoura da Costa, Yay. Haz.). Lisboa: Agencia Geral das Colonias.
- Ferreira, D. ve Dias P. (2017). *A vida e os feitos dos navegadores e descobridores ao serviço de Portugal (1419-1502)*. Lisboa: Verso da Kapa.
- Fontoura da Costa, A. (1990). *Às portas da Índia em 1484*. Lisboa: Edições Culturais da Marinha.
- Gago Coutinho, C. V. (1969). *A Náutica dos descobrimentos. Os descobrimentos marítimos vistos por um navegador*. 1, Lisboa: Agencia-Geral do Ultramar.
- Galvão, A. (1989). *Tratados dos descobrimentos*. Lisboa: Publicações Alfa.
- Góis, D. de. (1926). *Crónica do felicissimo rei D. Manuel* (J. M. T. de Carvalho, D. Lopes, Yay. Haz.). 1, Coimbra: Imprensa da Universidade.
- Guilmartin, J. F. (2010). *Kalyonlar ve kadırgalar* (A. Özdamar, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Harrisse, H. (1884). *Christophe Colomb. Son origine, sa vie, ses voyages, sa famille et ses descendants*. 2, Paris.
- İnan, S. G. (2023). Portekiz kralı II. João dönemindeki denizaşırı yolculukları yeniden değerlendirmek: Diogo Cão örneği. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 1753-1789.
- Lister Randles, W. G. (1988). Bartolomeu Dias and the discovery of the south-east passage linking the Atlantic to the Indian Ocean (1488). *Revista da Universidade de Coimbra*, 34, 19-28.
- Mascarenhas Barreto, A. de. (1992). *The Portuguese Columbus: secret agent of king John II* (R. A. Brown, Çev.). Palgrave Macmillan (Orijinal eserin yayın tarihi 1988).
- Mesquita Perestrelo, M. de. (1939). *Roteiro da África do sul e sueste desde o Cabo da Boa Esperança até ao das correntes* (A. Fontoura da Costa, Yay. Haz.). Lisboa: Agência Geral das Colonias.
- Morison, S. E. (1962). *Admiral of the ocean sea*, 1, Time Incorporated, New York.
- Pacheco Pereira, D. (1892). *Esmeraldo de situ orbis* (R. E. de Azevedo Basto, Yay. Haz.). Lisboa: Imprensa Nacional.
- Peres, D. (1943). *História dos descobrimentos portugueses*. Porto: Portucalense Editora.
- Ravenstein, E. G. (1900). The Voyages of Diogo Cão and Bartholomeu Dias, 1482-88. *The Geographical Journal*, 16, 625-666.
- Silva Marques, J. M. da. (1988). *Descobrimientos portugueses. Documentos para a sua história (1461-1500)*. 3, Lisboa: Edição Comemorativa dos Descobrimientos Portugueses.
- Teixeira da Motta, A. (1955). *Bartolomeu Dias, discoverer of Cape of Good Hope* (L. Marques, Çev.). Lisbon: Artica Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 1955).
- Velho, Á. (1960). *Roteiro da primeira viagem de Vasco da Gama à Índia, 1497-1499* (A. Fontoura da Costa, Yay. Haz.). Lisboa: Agencia Geral das Colonias.
- Verlinden, C. (1964). La Signification de l'année 1487 dans l'histoire de la découverte et de l'expansion portugaises. *Revue d'histoire économique et sociale*, 42, 485-497.